الله اکبر
WRITERS UNION OF FREE AFGHANISTAN
WUFA
1985

حبیب الله رفیع

د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

۱۳۷۴

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرګې

او د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

ليکوال

حبيب الله رفيع

١٣٧٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه

*د کتاب نوم : د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

*لیکوال : حبیب الله رفیع

*خپروونکی : د آزاد افغانستان د لیکوالو ټولنه

*د چاپ شمیر : ۲۰۰۰ ټوکه

*د چاپ کال : ۱۳۷٤ هـ ش / ۱۹۹۵ ع

*د چاپ ځای : ټاپ پرنټرز ، پېښور

*مهتمم : عبدالوکیل شینواری

*کمپوزر : سید حسین پاچا

(c) ketabton.com: The Digital Library

PROPERTY OF ACKU 4904

بسم الله الرحمن الرحيم

سریزه

بشر د « ملي ارادې » او « ملي تصميم » د واکمن کيدو لپاره اوږده مبارزه او جهاد کړی او د ځانونو په قربانيو او د سرونو په پوړيو دې هدف ته رسيدلي ، ملي ارادې ته يې تمرکز ورکړی او د « ملي ګټو » د ساتلو موقع يې برابره کړې ده .

د مطلقه ، فردي او استبدادي حکومتونو پر ځای د مشروطه ، جمهوري او انتخابي حکومتونو غوښتنه دې هدف ته د رسيدو لپاره مهم ګامونه دي او په هيوادونو کې د اولسواکو حکومتونو او آزادو انتخابي پارلمانونو جوړيدل او منځ ته راتګ د همداسې درنو ، اوږدو او پرله پسې او له قربانيو ډکو مبارزو محصول دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یونان نامتو فیلسوف افلاطون په خپل « قانون » نومي کتاب کې د سیاسي ادارې او حکومت څومره بیل ډولونه ترځېړنې لاندې ونیول او په عمومي توګه يې د یوه تن ، څو تنو او ډېرو تنو د حکومت ډولونه یاد کړل (۱) . د ده خلف ارسطو دې څېړنو ته پراختیا وروبخښله او د داسې یوه ایډیال حکومت یادونه يې وکړه چې د خپلې ساحې د اوسیدونکو نیکمرغي يې لوی هدف دی ، او د ده د حکومت په ډولونو کې یو ښه حکومت موجود و او یو بل چې بیا هر یوه يې کیدای شوای د یوه تن ، څو تنو یا ډېرو تنو په لاس کې وي (۲) .

په اتلسمه او نولسمه میلادي پېړۍ کې دود دا ؤ چې حکومتونه په دوه سلطنتي او جمهوري ډلو ویشي خو د شلمې پېړۍ نیمایی بله طرح رامنځ ته کړه چې حکومتونه يې په اولسواک « دموکراتیک » ، زورواک « استبدادي » او تل واك (انحصاري) وویشل (۳) .

پارلمان د ملي ارادې او ملي تصمیم د واکمن کولو یوه بله لاره وه ، د نړۍ لومړی پارلمان په ۹۲۵ میلادي کال کې د ایسلند په واړه هیواد کې چې د اروپا په شمال کې پروت دی ، جوړ شو او تر دې وروسته ډېر لرغونی پارلمان د انګلستان پارلمان دی چې په ۱۲۶۵ میلادي کال کې جوړ شو . د نړۍ په هیوادونو کې دوه ډوله پارلماني حکومتونه موجود دي ، ځینې هیوادونه یوه جرګه یا پارلمان لري خو په ډېرو هیوادونو کې دوې جرګې یا انتخابي ټولنې موجودی دي چې یوه ته يې د نماینده ګانو جرګه یا اولسي جرګه او بلې ډلې ته يې سنا یا د مشرانو جرګه وایی ، په انګلستان کې دوهم مجلس انتخابي نه وي او د « لاردانو مجلس » ورته وایی چې یوه مشورتي جرګه ده او زیات واك د نماینده ګانو له جرګې سره دی خو په امریکا کې سنا د ملي تصمیم نیولو لوړ مقام دی ځکه چې دی مجلس ته له هر ایالت نه دوه - دوه تنه انتخابي استازي رالیږل کیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د نماينده گانو جرگه يې چې د هر ايالت د استوگنو د شمير له مخې ټاكله كيږي يوازې په مالي چارو كې ډير واك لري (٤) .

په ١٧٨٩ ميلادي كال كې د فرانسې لوى انقلاب د ملي ارادې د واكمنۍ لپاره لاره هواره كړه او د اوښتون مشرانو د فرانسې د ملت ټول افراد مجهز كړل ، اشرافي واكمنۍ ته يې خاتمه وركړه او د منځنۍ طبقې واك يې ټينگ كړ (٥) .

په دې لنډو يادونو كې وينو چې په نړۍ كې د ملي ارادې د اداري لپاره ډيرې ستونزې گاللى شوى خو دې مرحلې ته رارسيدلى او ملتونو حق موندلى چې په خپل برخليك كې جوړوونكې برخه واخلي .

زمونږ گران هيواد افغانستان د تاريخ په اوږدو كې د جرگې په نامه يوه مؤسسه درلودلې چې د ملي ارادې د سودلو دنده يې ترسره كړې او زمونږ لپاره يې د ملي سياست تاريخ جوړ كړى دى .

مونږ په دې رساله كې د همدې ملي ، اجتماعي موسسې تاريخي څيره ، ټولنيز ارزښت ، قانوني پايه او رواني اغيزه څيړو او د افغاني ټولنې په سياسي بهير كې يې پر رول او ونډه خبرې كوو .

هو ! همدا د جرگې تاريخي مؤسسه وه چې افغانستان يې په بُحراني حالاتو كې د نجات ساحل ته رارسولى او په افغانستان كې يې د دموكراسۍ او د خلكو د « ملي سلا » د پلي كولو لاره برابره كړې ده او اوس هم ضرورت دى چې يو ځل بيا دا مؤسسه په خپل ټاكلي ملي اصالت او رسالت راژوندۍ او عملي شي . او له دې سره تاسو د دې كوچنۍ رسالې لوستنې ته رابولم !

په مينه حبيب الله رفيع

١٣٧٤ / ٢ / ١١

حيات آباد ، پستونخوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایلیکونه :

١ - افلاطون : دوره‌ء آثار افلاطون ، د محمد حسن لطفي ژباړه ، خلورم ټوك ، دريم كتاب له ٢٠٩٥ تر ٢١٣١ مخ پورې ، تهران ، ١٣٦٧ ؛ خورشيد ، مهندس : مكتبها واحزاب سياسى ، ٢٠ مخ ، تهران ، ١٣٦١ .

٢ - محمد عاليخانى ، داكتر : حقوق اساسى ، ١٠٩ مخ ، تهران ، ١٣٧٣ د دبستان خپرونه ، مكتبها واحزاب سياسى ، ٢٠ - ٢١ مخونه.

٣ - مكتبها واحزاب سياسى تر ٣٠ مخ وروسته . آ شورى ، داريوش : دانشنامه‌ء سياسى تر ١٤١ مخ وروسته .

٤ - مهرداد ، محمود : فرهنگ جديد سياسى ، ٣٠ مخ ، ايران ، ١٣٦٣ ؛ دانشنامه‌ء سياسى ، تر ٧٦ مخ وروسته .

٥ - فرهنگ جديد سياسى ، ٢١ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو فهرست

عنوان	مخ
(۱)	
ښپرکی	
د جرګو تاریخي څیره	۱
د میرویس نیکه لویې جرګې	٤
د احمد شاهي دورې لویې جرګې	۱۲
د اولس جرګې	۱٤
د امیر شیرعلي خان لویې جرګې	۱۷
د مجاهدینو ارتباطي جرګې	۱۸
د سراجي دورې جرګې	۲۰
د اماني دورې لویې جرګې	۲۱
د نادرخان دوره : د ۱۳۰۹ لویه جرګه	۲٦
د ظاهرشاه دوره :	۲۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان	مخ

د جمهوریت لویه جرگه	۲۹
د مجاهدینو جرگې	۳۰
(۲)	
څپرکی	
د جرگو ټولنیز دریځ	۳۷
(۳)	
څپرکی	
د جرگو قانوني پایه	٤۳
(٤)	
څپرکی	
د جرگو رواني اغیزه	٤۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱)

څپرکی

د جرگو تاریخي څیره

په لرغوني افغانستان یا زړه آریانا کې د « جرگې » مؤسسه یوه هغه تاریخي ، سیاسي او اجتماعي مؤسسه ده چې په پراخه پیمانه یې د اولسي ارادې څرگندویې او ښکارندویې کړې او په محلي او ملي او حتی د افغانستان په اړه په بین المللي چارو کې یې اغیزمن او عملي رول درلودلی او د ملي تصمیم کرښې یې ټاکلې دي .

آریائیانو د یوه داسې نظام په غیزه کې ژوند کاوه چې اوس یې دموکراسي بولي : په قبیله یې کارونو او د کلي او قریې د ژوندانه او په مملکتي لویو او مهمو چارو کې به یې د ملت د ټولو طبقو له مشورې ، نظریاتو او افکارو څخه کار اخیست او د دې مقصدونو لپاره یې بیلا بیل مجلسونه درلودل چې دوه مشهور یې « سبهار » او « سمیتي » دي (۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د « سبها » جرگه به په کليو کې جوړېده او د کلي وړې پېښې به پکې فيصله کېدلې ، دا جرگه به په هر لوی کلي کې جوړېده او ځانگړې ځای او خونه ورته ټاکل شوي وو چې ټول خلك به بې له استثنی پکې راغونډېدل او خپلې شخړې او دعوې دنگلې به يې پکې فيصله کولې ، له ځينې نخښو نه ښکاري چې ښځو به هم برخه پکې درلوده . دې جرگو ته زموږ اوسنی کليوالي جرگې ډېرې ورته دي (۲) .

« سميتي » هم يو ډول قومي جرگه وه مگر د « سبها » غونډې د ملت ټول خلك نشوای پکې راغونډېدلای ، بلکه دا مجلس به خاص د قوم دريشيانو (شاعران او فکري لارښوونکي) نجباوو ، مخورو او لويو کسانو چې په خپله پاچا به هم گډون پکې کاوه . او زيمر (Ziumer) وايی چې پاچا به هم په « سميتي » جرگه کې ټاکل کيده خو د ريگويدا يوه سندره ښيی چې د پاچا ټاکل به د دواړو جرگو په خوښه وو ، نو ځکه په دې سرود کې لولو :

« ټولو خلکو ته په پاچاهی ټاکلی يې ! » (۳) .

د « سبها » او « سميتي » دواړې جرگې د آريانا په ويدی دوره کې موجودې وی او د محققينو په قول د دې دورې زوړ عمر درې زره قبل الميلاد زمانې ته رسيږي (٤) چې له اوس نه د پنځو زرو کلونو شا او خوا زمانې واټن لري او دا نو هغه وخت دی چې په دنيا کې نه د ارسطو « ښه حکومت » منځ ته راغلی و ، نه د نړۍ « پارلمانونو » سترگې پرانستې وی او نه د ملي ارادې او ادارې د تعميل کومه بله رده او کرښه په نړۍ موجوده وه (٥) .

زموږ د ملي تاريخ مطالعه څرگندوي چې په دې ډول جرگو کې به د ژوند ټولې چارې تربحث او څېړنې لاندې نيول کيدی . محلي او ملي شخړې ، پردي تيري او يرغلونه ، اجتماعي او حتی ديني او مذهبي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارې به يې خېړلې او فيصله کولې ، لکه « کنيشکا » يا « لوى کوشانشاه » چې د ۱۵۰ ميلادي کال شا او خوا د بودايي دين اوم واسوميشره گندهاري په مشرۍ د بودايي ۵۰۰ تنه پوهانو لويه جرگه په پېښور کې جوړه کړه او د بودايي دين « هينه يانه » د کوچني مذهب پرځاى يې « مهايانه » لوى مذهب غوره کړ (٦) .

په لرغوني افغانستان کې په سلهاوو لويې او وړې جرگې شوې چې مهمې پرېکړې يې کړې او ياد يې په تاريخ کې پاتې دى خو موږ دلته له زړو زمانو څخه تيرېږو او په معاصر افغانستان کې د څو مهمو لويو جرگو تاريخي څېره رابرسېره کوو او اهداف،لاس ته راتلنې ، پرېکړې او اغيزې يې څېړو .

تر هر څه وړاندې د دې يادول ضروري دي چې د لويې جرگې اهميت او لويوالى د کميت له اړخه نه دى ، بلکه د کيفيت په نظر ورته کتل کيږي ، د کميت په لحاظ پنځه کسه هم يوه جرگه ده چې فيصله يې منظوره او منلې ده او د همدې کيفي اعتبار په بنا د « پنځو کسو ته کښيناستل » محاوره د جرگې په معنى او د طرفينو د منلو وړ ده ، زموږ په تاريخ کې د کميت په لحاظ ډېرې وړې جرگې وې چې ډېر لوى او تاريخساز کارونه او اقدامونه يې کړي خو په مقابل کې له ډېرو گڼو کسانو نه جوړې شوې جرگې شته چې ډېر واړه او له ملي ارزښته لويدلي کارونه يې کړي دي .

د همدې ټکو په نظر کې نيولو سره د افغانستان د معاصر تاريخ يو شمېر لويې جرگې په بيلا بيل ډول څېړو او په تشکل او اهدافو يې رڼا اچوو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه لویې جرګې :

له شپاړسمې تر اتلسمې میلادي پیړۍ پورې په افغانستان کې مرکزي او محلي حکومتونه ړنګ او افغانستان د پردیو یرغلګرو ترمنځ وویشل شو ، په ماوراء النهر کې په ۱۵۰۰ میلادي کال کې شیبانیانو ، په ایران کې په ۱۵۰۲ میلادي کال کې صفویانو او په هندوستان کې په ۱۵۲۵ کال کې بابریانو نوي دولتونه جوړ کړل او دې درې واړو دولتونو د افغانستان له کورنۍ سیاسي کمزورۍ نه په استفادې سره د افغانستان بیلا بیلو سیمو ته لاسونه رااوږده کړل ، د افغانستان شمالي سیمې شیبانیانو ، غربي سیمې صفویانو او شرقي سیمې د هند کورګانیانو لاندې کړې او افغانستان تقریباً دوه نیمې پیړۍ د تجزیې په حال کې پاتې شو (۷) .

صفویانو په ۱۷۰۲ م کال کې د ګرګین په نامه یو خونخور بیګلر بیګی (حاکم) کندهار ته راولیږه چې په خلکو یې بې ساري ظلمونه پیل کړل او د وحشت او دهشت دوره یې رامنځ ته کړه (۸) . دې حالت په آزادۍ مین افغانان ځورول او هڅول یې چې یوه چاره یې وکړي ، په دې کسانو کې میرویس هوتکي چې ظاهراً په تجارت بوخت و ، د یوې اساسي چارې په فکر کې و ، څلور ځله په اصفهان کې د شاه حسین صفوي دربار ته ورغی او د ګرګین د ظلمونو نه یې شکایت ورته وکړ او په څلورم ځل :

میرخان ویل :

ای حسین پاچـا وګوره
حال د حاکم او رعایا وګوره

ګرګ دې ایله کړ په رمه سو شبان
جوړ وستم کاندی بیحد ګرګین خان

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ له طاقت نسته چې کړو په زياتي
صبر پر ظلم د ظالم ارمني

دا خلورم وار دی راحُم سلطانه
عرض د ظالم د لاسه کړم سلطانه

که باچا نه کړي دادخواهي د مظلوم
ظالم حـاکم کا ظلم ډير په محکوم

جور چې ډير سي سلطنت سي برباد
د ظلم قصر پوپنا بې بنياد (۹)

خو صفوي پاچا په ډيره بې تفاوتۍ او بې کفايتۍ ځواب ورکړ :

پاچا ويل : زه نسوای کولای چاره
د گرگين خان ظلم و ستم د پاره

که يې معزول کړم کندهار نه پريږدي
جور او ستم او خپل شعار نه پريږدي

گرگين خو گرگ دی گرگ خو ظلم کوي
وينی تويوبونه هم پسونه څيري

زه هم خايف يم چې به څه کرم گرگين
نامسلمان دی ، ارمني دی ، بې دين (۱۰)

په همدې ترڅ کې ميرويس نيکه هندوستان ته ظاهراً يو تجارتي سفر وکړ خو سياسي ليدنې کتنې يې هم وکړې او د هند سره ترلو پښتنو ملاتړ يې هم ترلاسه کړ چې په دې کې د ده ډيره مهمه کتنه د ختيځې پښتونخوا له لوی روحاني شخصيت فقير جميل بيگ سره ليده کاته دي چې هغه د بري زيری ورکړ او د ده د ملي مهم ملاتر يې وکړ (۱۱) .

ميروس نيکه له صفوي باچا تر مـايوسۍ وروسته د حج په ديني

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفر ولاړ خو بیا یې هم خپل سیاسي هدف او ملي مهم په مخ کې و ، د خدای (ج) د نازولي پیغمبر (ص) په پاك حرم کې یې د خپل اولس درد عرض کړ او د افغانانو فغان یې وروساوه خو کله چې هملته خوب یووړ نو زیری ورکړ شو :

چې میرویس هسې عرض کا حال د ظلم
هغه شپه مات سو توره ډال د ظلم

میرخان په خوب ولید صدیق اکبر
چې ورسره حضرت فاروق و عمر

وې یې : سپین ږیریه نور څه غم مه کوه
قوم دی خلاص سو کورت ماتم مه کوه

ولاړ سه خپل قوم ته دا زیری کړه ژر
چې د ظالم سو کم نقصان او ضرر

پښتون به خدای کا له ظالمه آزاد
نه به سي ننگه او ناموس یې برباد

خدای به دا قوم کا په رحم ودان
نوم به یې وینه مجاهد پر جهان

تل به د خدای په بنده گۍ کې وي لوړ
څوك به یې نه کا سر په ټیټه ورځوړ

کلمه د خدای به وي جاري په افواه
ورکوي دوی به په دې لاره کې ساه (۱۲)

لوی نیکه تر دې وروسته حرم له علماوو مفتي ، قاضي او نورو باصلاحیته پوهانو سره وکتل ، په کندهار کې یې د گرگین د ظلم حال ورته بیان کړ ، د صفوي پاچا بې تفاوتي یې وښوده او په نتیجه کې یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی فتوی په دې متن ترلاسه کړه :

« چې د ظالم د ظلم دفع روا
په تیر چې وي دې له اسلامه سوا » (۱۳)

کله چې هیواد ته راستون شو ظلم نور هم انتهاء ته رسیدلی و او ده له مخورو سره جرگې او مرکې پیل کړې او د آزادۍ په فکر یې خلك راغونډول . گرگین هم د ده له څخو نه خبر و ، د پلمې جوړولو په لټه کې و ، لومړۍ بهانه یې دا وه چې له میرویس نه یې د خپل زوی لپاره لور وغوښته او میرویس نیکه هم د موضوع د ښه حل او په « سلا » حل لپاره قومي مشرانو ته مراجعه وکړه او د لرغوني افغاني عنعنې په بنا یې لویه جرگه راوبلله .

۱ - د میرویس نیکه لومړۍ جرگه :

میرویس نیکه د کندهار د زاړه ښار د غرب په شپږ میلۍ کې د « کوکران » په کلي کې د قوم مشران او لویان راوغوښتل ، د دې جرگې د غړو شمیر معلوم نه دی خو یقیناً چې د کمیت په لحاظ وړه وه ځکه د یوه ظالم او مستبد حاکم ترواك لاندې سیمه کې جوړیده او د اسرارو ساتل یې حتمي وو .

دا جرگه په ۱۷۰۵ م کال جوړه شوه (۱٤) د جرگې اصلي اجندا د گرگین زوی ته د میرویس نیکه د لور ور ودولو موضوع وه خو ده نور ټول مسایل ورسره رامنځ ته کړل او د دې لپاره چې د دوی راتلونکی پروگرام وران نه شي داسې یې وپتییله چې د میروس نیکه د لور پرځای یوه بله پیغله د گرگین زوی ته ور واده کړي او دوی به په یوه پاخه هوډ د دښمن د اساسي چارې لپاره په کار بوخت وي ؛ میرویس نیکه په جرگه کې د اولس نیکو احساساتو او له میړانې ډك هوډ ډاډه او خوښ کړ او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا په دیوان کې ترفال نیولو وروسته یې چې دا بیتونه پکې راوتلي وو :

د مکتوب غوندې په پټه خوله گویا یم
خاموشي زما تیری کا تر غوغا زما

کښت د عشق په توده ځمکه امان چیرې
سمندر بویه چې زیست کا په صحرا زما (۱۵)

د جرگې غړو ته وویل :

« د ظالمانو کار تمام دی ، اما اوس دستي خاموشي بهتره ده ، ټول به په پټه خوله دا کوښښ کړو چې ظالمان ورك سي ، چې مناسب وخت راسي نو به زه پرتاسي ږغ وکړم هغه وخت باید ټول تیار اوسو اوظالمان له وطنه وباسو ! » (۱٦) . ده زیاته کړه : « موږ به اوس له تدبیر نه کار اخلو او خپلې توري به د گلابو تر پاڼو لاندې پټې ساتو » (۱۷) .

د جرگې غړو د دې تدبیر په تائید کې په قرآن کریم ، توره او ډوډۍ (۱۸) سوگند پورته کړ او وی ویل : « څوك چې د دې تړې مخالفت کوي ښځه دې پرې طلاقه وي ! » او په دې توگه یې میرویس نیکه ته پوخ ډاډ ورکړ او هم د نیکه له خدمتگارانو نه یوه پیغله په داوطلبانه ډول حاضره شوه چې د دې ملي هدف په لاره کې قرباني ورکړي او د گرگین له زوی سره واده ته حاضره شي (۱۹) .

د دې وړې خو پُرکیفه جرگې په نتیجه کې د اولس ترمنځ یوه معقوله او مدبرانه مفاهمه پیل شوه او هرچا بې له دې چې خبره افشاء شي او گرگین په ځان وپوهیږي د یوه منظم پاڅون تابیا کوله او د آزادۍ لپاره په کار بوخت وو .

۲ - د نیکه دوهمه لویه جرگه :

په ۱۷۰۷ کال کې چې د گرگین ظلمونه تریخوا هم پسې زیات شول

(c) ketabton.com: The Digital Library

او له بلې خوا د لومړۍ لويې جرگې د پريکړو له مخې خلك ويښ شوي ، يو موټي شوي او د پاڅون لپاره چمتو شوي وو ، ميرويس نيکه يو ځل په « مانجه » کې چې د کندهار شمال ختيځ ته په ۳۰ کيلومترۍ کې واقع ده ، لويه جرگه راوبلله او د پاڅون يو کوټلی او عملي خو مدبرانه پروگرام يې جوړ کړ .

په دې جرگه کې د کندهار د بيلا بيلو قومونومشران راغونډ شوي وو چې د ريدي خان په محمود نامه کې يې د دوولسو مشرانو نومونه ثبت دي :

۱ - سيدال خان ناصر ، د ناصرو مشر او د هوتکي دورې معروف او نامتو سپه سالار .

۲ - بابو جان بابي ، د بابيانو مشر او روڼ فکره اديب .

۳ - ملا پير محمد مياجي ، لوی مجاهد او روحاني شخصيت .

٤ - بهادر خان اندړ ، د امير الامراء خطاب لرونکی او د شال ، روب او ديره جاتو فاتح .

۵ - يوسف خان هوتك د سيورې د هوتکو مشر .

٦ - عـزيز خـان نـورزی ، د دلارام د نورزو مشر چـې د دلارام په پهلوان مشهور و .

۷ - گل خان بابر ، د بابرو د قبيلې مشر .

۸ - نورخان برېڅی ، چې د شوراوك له خانانو څخه و .

۹ - نصرو خان الکوزی ، د جلدك د الکوزو مشر .

۱۰ - يحيی خان هوتك ، د ملي قايد ورور .

۱۱ - حاجی نور محمد خان مشهور په حاجی انگو نيکه ، د ميرويس نيکه ورارہ او بيا د هند په کـورگاني دربار کې د هوتکي دولت سفير .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲ - یونس خان کاکړ ، د روب د کاکړانو مشر (۲۰) .

همدا راز ځیني تاریخونه په دې جرگه کې د بلوڅو او ترینانو د مشرانو د گډون یادونه هم کوي (۲۱) .

دا لویه جرگه د افغانستان د ټولو اوسیدونکو د ملاتړ وړ وه اوټول پښتانه ، تاجکان ، هزاره گان ، اوزبکان او بلوڅان د پردو په وړاندې یوه لیکه کې ودریدل (۲۲) .

دا لویه جرگه د کمیت له مخې وړه خو د کیفیت په لحاظ ډیره لویه وه ځکه له یوې خوا د جرگې هر غړي د خپلو لویو - لویو قبیلو نمایندہ گي کوله او له بله پلوه همدې مهمې جرگې د آزادۍاو عمومي پاڅون بولۍ ورکړه او سوگند یې پورته کړ چې دښمن به نابودوي ، میرویس نیکه د گرگین د له منځه وړلو مدبرانه نقشه دوی ته شرح کړه او دوی ورسره ومنله ، نیکه دا هم وویل : د دې لپاره چې د گرگین لښکرې خورې شي باید د کاکړو او بلوڅو مشران گرگین ته د مالیې له ورکولو نه غاړه وغړوي ، دی به خپلې لښکرې هغې خواته ویاسي او په مرکز کې به نظامي قوه کمزورې شي ، په همدې ترتیب د پاڅون په ترخ کې گرگین سره له ملگرو یې غافل ونیول شول او د ده د ټول لښکر د له منځه وړلو او خوړولو نقشه کامیابه شوه او په دې ترتیب تر دوه نیم سوه کلنۍ تجزیې وروسته د افغانستان یوه برخه له پردي تسلط نه آزاده شوه (۲۳) .

۳ - د نیکه دریمه لویه جرگه :

دوهمې لویې جرگې د پاڅون قوماندہ ورکړه ، د یوې شپې په ترخ کې کامیابه شوه او ملي اوښتون رامنځ ته شو ، نیکه تر بریالیتابه وروسته یو ځل بیا د قومي مشرانو ملي جرگه راوبلله او دې جرگې ته یې هغه مشران هم راوبلل چې د گرگین له لاسه یې کور کلي پرې ایښي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او غرونو ته ختلي وو ، دا جرگه هم د کمیت او هم د کیفیت له امله لویه وه ، اوښتون شوی و ، د اوښتون ساتنه په کار وه او د تیري کوونکي دښمن لاس لنډونه ، نیکه جرگې ته خپل مرام شرح کړ او د دوی په وړاندې یې د خپل حکومت بنه وټاکله ، ده وویل :

« ای افغاني اولسه ! له زړه نه وایم چې زما یوازینی هدف ستاسو خپلواکي وه ، خپلواکي داسې متاع ده چې د هغې په لاره کې هر څه کول په کار دي ، گرگین ووژل شو ، که له ما سره یو او یو لاس شئ او زما ملا وتړئ نو د ذلت او اسارت زنځیرونه به له غاړې نه وغورځوو ، د خپلواکۍ اوعزت بیرغونه به مو د هیواد په گوټ - گوټ او د نړۍ په هیوادونو کې ودریږي ... رښتیا هم قام د دین او وطن په لاره کې لوی خدمت ترسره کړ ، خپله سکه یې په مرمرو کې ووهله او د قیامت ورځې ته یې ښکلی اثر یادگار پریښود ... » (٢٤) .

ده د خپلې اوږدې او جذابې وینا په پای کې وویل : « بیا هم هغه څه چې د محمدي شریعت او افغاني غیرت غوښتنه وه ، وویل شول ، اوس هم که داسې څوك په تاسې کې وي چې د پردیو غلامي ترخپلواکۍ ښه گڼي او خپل لاسونه د خپلواکۍ په هغه زرینه رسۍ چې له آسمانه راغځیدلې نه نیسي ، په بشپړه آزادۍ ویلای شي ، خو په ښکاره ټکو کې باید ووایم چې بیا دې نو له موږ سره د اوسیدو تمه هم نه لري او باید زموږ له خاورې او ملي ریاست نه ووزي او د کوم ظالم باچا ترسیوري لاندې ژوند غوره کړي » (٢٥) .

دې جرگې په همهغه ورځ میرویس نیکه خپل مشر وټاکه خو ده د باچا نوم پرځان کښینښود او په « ملي مشر » یې اکتفا وکړه او په حقیقت کې یې په دې عمل سره په افغانستان کې د جمهوریت خښته کښیښوده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه ترمړینې وروسته د ده اخلافو دا ریاست په پاچاهۍ واړاوه او هم یې د جرګې زرین اصول هیر کړل نو ډیر ژر د واکمنۍ په سر له کورنیو شخړو سره مخامخ شول او په نتیجه کې د « خوش درخشید ولی دولت مستعجل بود » په بنا د دیرشو کلونو په اوږدو کې د آزادۍ دا لمر پریووت او یو ځل بیا د نادرافشار د فشار په نتیجه کې د نورو غلامۍ خپله کرغیړنه څیره را برسیره کړه . په ۱۷۳۷ م کال کې کندهار تر یو کلنې کلا بندۍ وروسته د افشاریانو لاس ته ورغی او نوموړي خونخور پاچا تر ۱۷٤۷ کال پورې پر افغانستان سربیره هند هم لاندې او د هند مغولې واکمنې یې رانسکوره کړه (۲٦) .

د احمد شاهي دورې لویې جرګې

٤ - د شیر سُرخ د مزار جرګه :

کله چې د ۱۷٤۷ کال د جون په ۱۹ نیټه نادرافشار د ده باوري منصبدارانو وواژه یوځل بیا د دې زمینه برابره شوه چې د افغانستان خپلواکي ترلاسه او د افغانستان د خپلواکی حکومت لپاره یو انتخابي مشر رامنځ ته شي . د دې مهمې سیاسي مسألې د حل لپاره د قومونو مشرانو بیا هم د لویې جرګې لمنې ته لاس وغځاوه او د کندهار د شیر سُرخ په مزار کې د یوې لویې جرګې غونډې پیل شوې ، په جرګه کې د زیاتو قومونو مجربو او باوري مشرانو برخه درلوده ، د دې جرګې مهم غړي دا وو :

نور محمد خان غلجی ، محبت خان پوپلزی ، موسی خان اسحق زی ، نصرالله نورزی ، حاجی جمال خان بارکزی او ...

په دې مزار کې د لویې جرګې غونډې اته ورځې وشوې خو نتیجه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه ورنه کړه چي يوه مشر هم بل مشر ته خپل واك نه شو ورکولی او پرخپل ځان يې د هغه واکمني نه شوای منلی ، که څه هم په لومړي نظر د دې کار لپاره نور محمد خان ميرافغان ډير وړ بريښيده ځکه هم د پاخه عمر او هم د پخې تجربې څښتن و او په ټولو غلجي ټبرونو کې يې محبوبيت اونفوذ درلوده خو څرنګه چي توند مزاج يې درلود ونه ټاکل شو ، حاجي جمال خان هم زيات قومي ځواك درلود او مشران ويريدل چي دی د واکمنۍ په وخت کې استبداد ته لاس ونه غځوي نوځکه ټولو هڅه درلوده داسې څوك رامنځ ته کړي چي د دوی له آزاد مزاج ، د جرګې له اصولو او د افغانانو له اولسي رواياتو او عدالت سره سم ګام واخلي او په راتلونکی کې استبداد ته لاس ونه غځوي او هم د ډيرې پياوړې قبيلې مشر نه وي (۲۷) .

تر نهمې غونډې پورې د مشر لپاره ټول شرايط ټاکل شوي وو ، د شير سرخ د مزار ملنګ صابرشاه په دې جرګه کې يو د کم عمر ځوان چي غلی به ناست خو غښتلی متې او زياته هو ښياري يې درلوده په دې شرايطو برابر وموند ، له ځايه پاڅيد ، له نژدې کروندې نه يې د غنمو وږی (له بل روايت د وريشو وږی) راوشکول ، رايې وړل ، دې ځوان ته يې تاج ترې جوړ کړ ، په دستار يې ور وټومبه او غږ يې وکړ چي : « زه د دې نوي مسؤوليت لپاره دا ځوان ټاکم ! » د ټولو مشرانو دا ټاکنه خوښه شوه ، هو دا ټاکل شوی ځوان احمد خان و چي له دې ورځې نه وروسته د احمدشاه بابا په نامه ياد شو او په ډير لږ وخت کې يې د خپل عقل ، فراست اوميړانې په متو لويه افغاني امپراتوري جوړه کړه او د افغانستان ټولې خاورې يې د نورو له واك نه آزادې کړې (۲۸) او تر دوه نيم سوه کلنۍ دربه درۍ وروسته د افغانستان بشپړه آزادي ترلاسه شوه .

دا جرګه هم د کميت له نظره ډيره لويه نه وه او خو معدودو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدودو مشرانو برخه پکې درلوده خو د کیفیت له پلوه ډیره لویه جرگه وه ځکه د افغانستان د لویدیځ د مهمو قومونو باوري مشران پکې موجود وو او هم له دې کبله چې یو لوی سیاسي گام یې واخیست او د هیواد د مشرتابه په برخه کې یې پوخ او مدبرانه تصمیم وکړ او د دې انتخاب نتیجه ډیره په زړه پورې او مطلوبه وه او د پښتنو هغه متل یې رښتیا کړ چې وایي : « کار چې په سلا وي بې بلا وي » .

د احمد شاه بابا ترمړینې (۱۷۲۷ م) وروسته د ده په اولاده کې د اقتدار پر سر خونړۍ کورنۍ شخړې پیل شوې ، مدبر وزیر شاه ولیخان بامیزایی د تیمورشاه له خوا ووژل شو او د قومي دښمنیو په نتیجه کې تیمورشاه په ،غلا پایتخت کابل ته راولیږداوه ، د ده ترمړینې وروسته د ده زوی زمانشاه د تیمورشاه د زامنو له منځ نه د یوه تن په پاچاهۍ ټاکونکی جرگه د زندان میلمه کړ او د واك پر سر په واکمنه کورنۍ کې وژنې او قتل و خون دومره زیات شو چې بالاخره انگریزانو په ۱۸۳۸ م کال کې له دې نفاق نه درنه استفاده وکړه ، زموږ پر هیواد یې وسله وال تیری وکړ او زموږ ملي واکمني یو ځل بیا رانسکوره شوه ، د دې ټولو بدبختیو لوی علت د جرگې (شورى) شاته اچول او د سلا او مشورې له منځه تلل وو (۲۹) .

د اولس جرگې

۵ - د جهادي مشرانو جرگه :

انگریزانو ، رنجیت سنگهـ او د افغانستان فراري پاچا شاه شجاع د ۱۸۳۸ کال په جون کې یو درې اړخیز تړون لاسلیك کر ، په دې تړون کې شاه شجاع ته وعده ورکړه شوه چې دی به د افغانستان پاچاهۍ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول کيږي او ده هم د قدرت په هوس کې د افغانستان زياتې سيمې انگريزانو او سکهانو ته ورو بخښلې او د دوی بشپړه غلامي يې ومنله ، د همدې قرارداد په بنا شاه شجاع له انگريزي لښکرو سره د سندهـ او بولان له لارې پر کندهار راغی ، کندهار يې ونيو او هلته د انگريزانو له خوا د ده تاجپوشي وشوه ، بيا يې د کابل پر لور لښکر کشي وکړه . غزنی يې لاندې کړ او امير دوست محمد خان له کابل نه د بخارا په لورتيښته وکړه ، شاه شجاع انگريزانو کابل ته راووست او پر تخت کښينول شو ، انگريزي نماينده مکناټن او نورو انگريزانو علناً ټول اختيارات ترلاسه کړل او پاچا د کلمې په حقيقي معنی « تش په نامه پاچا و » (۳۰) .

د افغانانو د ملي جرگو برکت و چې افغانانو ته يې له پردو يرغلگرو سره د مقابلې داسې ملي شعور ورکړی و چې هر افغان خپل مسؤوليت گاڼه چې بې له قبلي مفاهمې په خپله ، خپله سيمه کې راپاڅيږي او د پردي تيري په مقابل کې ملي لښکر تنظيم او له تيري کوونکو سره مقابله پيل کړي .

په همدې اساس کله چې انگريزان له کندهار نه تر کابل پورې راتلل ، په لاره کې ډير بريدونه پرې وشول او دوی هم خصوصاً په غزني کې مجاهدين په ډير وحشت او قساوت قتل عام کړل خو دې وحشت او دهشت نه يوازې دا چې خلك ونه ويرولای شول ، بلکه د ملي پاڅيدنو حلقه يې لا پسې پراخه کړه ، د افغانستان په گوټ - گوټ کې خلك پاڅيدل ، پر انگريزی او د دوی د غلام پاچا پر تأسيساتو بريدونه پيل شول ، د ملي پاڅون حلقه د مرکز پر لور راتنگيدله او د بيلو - بيلو سيمو د مجاهدينو ترمنځ مفاهمې ټينگيدلې ، د دې پاڅون او د دې مفاهمو نتيجه دا شوه چې يوځل بيا يوه ملي لويه جرگه رامنځ ته کړي ، د روژې په يوه مبارکه شپه کې د ۱۸۴۱ م کال د نومبر په لومړۍ نيټه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل ښار په زړه عاشقان وعارفان کې د مشرانو یوه جرگه راغونډه شوه او د یوه عمومي پاڅون لپاره یې پریکړه وکړه ، جرگې چې د بیلا بیلو قومونو مشران پکې وو د پاڅون د رهبرۍ لپاره یوه دوولس کسیزه شورا جوړه کړه ، استازي یې وټاکل چې خلك پاڅون ته وهڅوي . د انگلیسانو مخابرې او ارتباطات ترڅارنې لاندې ونیسي او نور لازم اقدامات وکړي .

د انقلابي شورى د مشرۍ لپاره یې نواب محمد زمان خان د رئیس په حیث او امین الله خان لوگرى د « نایب » په حیث وټاکل . د دې شورى نور مهم غړي : غازي عبدالله خان اڅکزى ، میر مسجدي خان او ځینې نور کسان وو او د انقلاب د څرخ په څرخولو کې د دې مشرانو هم لوى لاس و : سکندر خان بامیزى ، امام ویردى (اوزبك) ، ملا احمد برنج فروش ، اکبر خوابگاهی ، آغا حسین قزلباش او نور په لسهاوو کسان (۳۱) .

د دې لویې جرگې د تدبیرونو په رڼا کې په دوو میاشتو کې دننه انگریزانو شرمیدلې ماته وخوړه او مجبور شول چې د ۱۸٤۲ کال د جنورۍ په ٦ نیټه کابل تخلیه کړي او د افغانستان آزادي ومني (۳۲) .

دا لویه جرگه هم د کمیت له پلوه ډیره لویه نه وه ځکه د نړۍ د وخت د لوى ښکیلاکي ځواك ترواك لاندې سیمو کې جوړیده او د امنیت ساتلو یې بشپړه هوښیاري غوښته چې وښوده شوه خو د کیفیت له خوا ډیره لویه جرگه وه او د ملي پاڅون لپاره یې داسې تدبیرونه ونیول چې په ډیره ښه توگه یې ملي رهبري وکړاى شوه او په ډیر لنډ وخت کې یې د هیواد آزادي ترلاسه کړه خو افسوس چې د انگریزانو تفتین د قدرت ته رسیدو تروخته پورې د دې جرگې ځینې غړي ، لکه غازي عبدالله خان اڅکزى او میر مسجدي خان د خاینانو او د خپلو عمالو په لاسونو شهیدان کړي وو او پاتې یې هم د تښتیدلي امیر دوست محمد خان د حکومت د بیا ټینگیدلو په اثر تس نس شول خو بیا یې هم د نړۍ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ کې یو لوی کار ترسره کړی و او هغه هم د لومړي ځل لپاره د انگریز د مغرور ښکیلاك شرمیدلي ماته وه ځکه تر دې وخته دوی خپل قدرت نه ماتیدونکی گاڼه او د نړۍ نورو لویو او وړو هیوادونو هم فکر کاوه چې انگریز نه ماتیدونکی قوت او قدرت دی .

د امیر شیرعلي خان لویې جرگې

٦ - لومړۍ لویه جرگه :

امیر شیرعلي خان چې یو روڼ فکره پاچا و او لویو جرگو تهٔ یوځل بیا ارزښت ورکړ ، ده په ۱۸٦٥ م کال په کابل کې یوه لویه جرگه جوړه کړه ، دې جرگې ته یې د هیواد له بیلا بیلو سیمو نه دوه زره کسان راوبلل ځو ده ته د ده د وروڼو د اختلاف او دښمنیو په باب مشوره ورکړي ، چې تردې مشورې وروسته له خپلو وروڼو سره جگړې ته متوجه شو ، په نتیجه کې یې ماته وخوړه او د کابل تخت یې وروڼو ترې ونیو (۳۳) .

۷ - دوهمه لویه جرگه (۳٤) :

همدا راز ده د خپلې واکمنۍ په دوهمه دوره کې په ۱۲۹۰ هـ ق (۱۸۷۳ م) کال د خپل ۱۳ کلن زوی عبدالله خان د ولیعهدی لپاره یو لوی جشن جوړ کړ او د شمس النهار د یوه اقتباس په استناد پنځه سوه زره تنه مخور او سپین ږیري ورته راغونښتل شوي وو (*) او اووه شپې او ورځې یې دوام درلود (۳۵) د همدې لویې غونډې په دوران کې امیر شیرعلي خان د افغانستان لومړنۍ کابینه جوړه کړه : سید نور محمد شاه یې صدراعظم وټاکه او د بیلا بیلو چارو لپاره یې وزیران موظف کړل (۳٦) .

(*) دا شمیره له عقل نه لرې ده کیدای شي یا په اقتباس او یا په خپله اخبار کې شمیره غلطه چاپ شوې وي (لیکوال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا دواړې جرګې د کمیت په لحاظ ډیرې لویې وې او خصوصاً د دوهمې جرګې د ګډون کوونکو د شمیر په اقتباس کې که غلطي شوی وي هم یقیناً ډیره لویه جرګه به وه خو کیفیت یې د پخوانیو جرګو غوندې نه و ، ځکه اهداف یې ترهغې واړه وو ، له ورونو سره جګړه د اقتدار جګړه وه او خلکو له داسې موضوع سره ډیره علاقه نه ښوده او هم د ولیعهد تاکل د پاچا یو بل هوس و چې د خپل لوی زوی محمد یعقوب خان سره د مخالفت له امله یې کړی و خو بیا یې هم لویه میوه په افغانستان کې د یوه منظم او عصري حکومت او کابینې رامنځ ته کیدل وو .

بیا هم د اولس جرګې

۸ - د مجاهدینو ارتباطي جرګه :

په ۱۸۷۹ ع کال انګریزانو یو ځل بیا پر افغانستان وسله وال برید وکړ . امیر شیرعلي خان کابل پریښود او مزارشریف ته د روسانو د مرستې په تمه ولاړ خو هلته زړه چاودی مړ شو ؛ انګریزانو د ده زوی یعقوب خان چې له زندانه پر تخت کښینول شوی و له ځانه سره مل کړ . د ګندمك شرمیدلی تړون یې ورسره وکړ او د افغانستان حکومت یو ځل بیا د انګریزانو لاس ته ولوید . د افغانستان اولس هم د خپل طبیعي خصلت له مخې د پاڅون لاره ونیوه ، په هرځای کې سره راغونډ شول او د خپلو ملي مشرانو په لارښوونه یې پر انګریزانو بریدونه پیل کړل . د کابل ، کوهدامن او کاپیسا د جهاد مشران محمد کریم خان ، غلام حیدرخان کابلي ، میربچه خان کوهدامنی ، میرغلام قادرخان اوپیانی ، پرویزشاه خان پغمانی ؛ د تګاو او نجراو جهادي مشران محمد عثمان خان ساپی او ورور یې محمد شاه خان ؛ په لوګر کې د جهاد مشران غلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

حیدرخان ځرخي ، سمندر خان او محسن خان لوګري ؛ د میدان او وردګو جهادي مشران محمد جان خان وردك او ملا عبدالغفار خان لنګري ؛ د غزني او زابل جهادي مشران ملا دین محمد اندړ چې په ملا مشك عالم مشهور دی ، عبدالقادرخان غزنوي او ګل محمد خان اندړ ؛ په هرات کې نایب سالار حفیظ الله خان او سردار محمد ایوب خان ، په ننګرهار کې عصمت الله خان جبارخیل او د هیواد په ګوټ - ګوټ کې په سلهاو نور کسان چې د ملا مشك عالم د وینا له مخې د جهاد ټول مشران دري زرو تنو ته رسیدل (۳۷) .

دوی ټولو د هیواد په بیلا بیلو برخو کې محلي جرګې جوړې کړې وې او د ارتباطي شبکو له لارې یې دې جرګو ته د یوې واحدې جرګې بڼه ورکړې وه او د جهاد په ارتباط یې ګډ تصمیمونه نیول . د همدې ګډو تصمیمونو له مخې مجاهدینو د انګریزانو او مزدور حکومت ځالې ورانولې ، د مرکز په لور رالنډیدل او د کابل د محاصرې حلقه تنګیدله څو چې د ټولو سیمو مجاهدین له خپلې خپلې خوا پر کابل راچاپیر شول او په انګریزي چونیو یې اور بل کړ. په دې بریالي جهاد کې نارینه وو او ښځو ګډه برخه درلوده او د ۱۸۷۹ کال په دسمبر کې یې سوړ ژمی د انګریزانو لپاره په سره تنور بدل کړ او یو ځل بیا یې انګریزانو ته شرمیدلې ماته ورکړه .

دې جرګو د انګریزانو د شړلو پروګرام درلود خو د افغانستان د آزادۍ د سنبالولو کوم پروګرام ورسره نه و ، نوځکه کومه سکه چې محمد جان خان ضرب کړې وه پرې لیکلي یې وو :

میکنم دیوانگی تا بر سرم غوغا شود

سکه به زر میزنم تا صاحبش پیدا شود (۳۸)

او له همدې نیمګړتیا نه انګریزانو ګټه واخیسته له سردار عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان سره یې اړیکې ټینګې کړې او تر پټ تړون وروسته یې ده ته د پر تخت کښیناستلو بلنه ورکړه.ده ظاهراً د جهاد اعلاتونه نشر کړل او د مجاهدینو له لارې حکومت ته ورسید ، انګریزان هم جسماً له افغنستان نه ووتل خو په غیرمستقیم ډول عبدالرحمن خان د دوی د تحت الحمایه پاچایانو په توګه پاتی شو .

د مجاهدینو دې ارتباطي جرګو یو ځل بیا د افغنستان آزادي تأمین کړه او دا جرګه هم د کمیت او هم د کیفیت له اړخه لویه او مهمه وه او دا چې وروستی نتیجه یې دښمنانو وتروړله لوی علت یې دا و ، چې د افغانستان خلك له خارجي ښکیلاك سره ژوره دښمني لري خو له کورني استبداد سره بیا غیرملي او استبدادي حکومتونو روږد کړي دي .

د سراجي دورې جرګې

۹ – د بیطرفۍ لویه جرګه :

د ۱۹۱۳ م کال په اګست کې نړیوال عمومي جنګ ونښت ، په دې جنګ کې انګریزانو د افغنستان له تحت الحمایه حکومت نه توقع درلوده چې افغنستان د انګریز په ملاتړ په جنګ کې برخه واخلي او که نه نو بې طرفه پاتی شي ؛ د افغنستان روشنفکرانو او پر آزادی مین اولس اراده درلوده چې انګریزانو له جنګي مصروفیت نه په استفادې کولو سره له انګریزانو سره وجنګیږي او له تحت الحمایګۍ نه ځان خلاص کړي ، کابل ته راغلی د جرمنیانو او ترکانو هیئت له افغنستان نه غوښتنه کوله چې د دوی ملاتړ وشي او د انګریز په وړاندې په جګړه کې برخه واخلي او له دوی سره به په دې برخه کې هر ډول مرسته کیږي (۳۹) خو امیر حبیب الله خان د موضوع د باریکۍ له امله منځنۍ لار خوښه کړه او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بشپړه بې طرفي يې اعلان کړه او انگريزانو ته يې په جگړه کې د نه شامليدو ډاډ ورکړ ؛ محمود طرزي په سراج الاخبار کې د « حي علی الفلاح » ويښوونکی مقاله چاپ کړه خو د انگريزانو له خوا په مطبعه کې سانسور او له نشر څخه پاتې شوه (٤٠) .

پاچا په ١٩١٥ م کال د خپلې بې طرفۍ د تائيد لپاره د افغانستان مشهور مشايخ ، لکه د اسلام پور پاچا (ميرصاحب جان) ، د موسهي اخونزاده (ملا محمد جان) ، د تگاو ملا صاحب ، د هډې اخونزاده ، د برو ميا صاحب ، د حصارك ميا صاحب ، شمس الحق صاحب ، د شور بازار حضرات ، حافظ جي صاحب ، ملا محمد مريد ، ملا عبدالغفار اخونزاده اونور کابل ته راوغوښتل ؛ د دغو مشايخو اونورو اولسي وکيلانو په شمول يوه لويه جرگه د امير په وړاندې جوړه شوه او د ملت د اتفاق او د دولت د بې طرفۍ د سياست ملاتړ يې وکړ (٤١) .

په دې لويه جرگه کې که څه هم ظاهراً انگريزان د افغانانو له گوزار نه خلاص شول خو افغانستان هم له تباهۍ او د نړيوال جنگ له ډگر گرځيدو څخه بچ او د نړيوالې سوځوونکی جگړې له لنبو څخه وژغورل شو .

د اماني دورې لويې جرگې

١٠ - د « اتحاد مشرقي » په نامه لويه جرگه :

د ١٩١٩ م کال د فرورۍ په ٢٠ نيټه د آزادی غوښتونکو يوې ډلې د افغانستان تحت الحمايه پاچا امير حبيب الله خان د يوې کودتا په ترځ کې وواژه او تر دې وروسته د ده زوی امان الله خان د افغانستان بشپړه خپلواکي اعلان کړه او د افغان او انگريز دريم جنگ ونښت ، په جنگ کې انگريزانو د هيواد په جنوبي او غربي جبهو کې سخته او شرميدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماته وخوړه او د متارکې وړاندیز یې وکړ . د افغانستان حکومت متارکه ومنله خو انګریزانو یو ځل بیا غوښتل چې نظامي ماته په سیاسي ډګر کې جبیره کړي او هغه څه چې په جنګ یې له لاسه ورکړي وو په سوله کې یې ترلاسه کړي ؛ د راولپنډۍ د سولې په غونډه کې یې د افغاني هیئت مشر والي علي احمد خان وغولاوه او یوه مغلوبانه صلحنامه یې پرې لاسلیك کړه خو بیا هم دولت نور اقدامات وکړل او د ۱۹۱۹ م کال په اګست کې انګریزانو زموږ بشپړه آزادي ومنله (٤٢) . له دې سره هم داسې ګنګوسې لا خورې وې چې انګریزان به یو ځل بیا پر افغانستان وسله وال تیری وکړي ، د داسې یوه تیري د مقابلې لپاره د مشرقي تنظیمه رئیس محمد نادرخان د « اتحاد مشرقي » په نامه یوه لویه جرګه راوبلله ، جرګه په ننګرهار کې د هډې صاحب د زیارت ترڅنګ راغونډه شوه ، په دې غونډه کې د مشرقي (اوسنی لغمان ، کونړ او ننګرهار د ولایتونو) د بیلا بیلو قومونو سپین ږیري ، عالمان ، سادات ، مشایخ اونور مخور سره راغونډ کړای شول او د خپلواکۍ د ساتنې او د وطن د دفاع او آبادۍ په برخه کې یې مهمې پریکړې وکړې ، دوی وغوښتل چې انګریزان دې د افغانستان آزادي د زړه له کومې ومني او که نه نو د سرحد ټول اقوام او قبایل د جهاد لپاره چمتو او اماده دي او د افغانستان آزادي به په خپلو وینو ساتي . په همدې غونډه کې د هر قوم مشرانو د پاك قرآن په حاشیه کې ژمنه لیك کړه ، د هر قوم ذمه واری یې وټاکلی ، د جهاد مشران او علمبرداران یې تعیین کړل ، د حکومت له خوا هر مشر او علمبردار ته یوه - یوه ښه تومانچه چې د هماغه قوم نوم او د جهاد د محاذ نوم یې پرې کیندل شوی و ورکړه شوه او پر نورو سوغاتونو سربیره هر یو قوم ته د جهاد یو - یو علم شریف هم ورکړ شو چې د جهاد آیتونه پکې لیکل شوي وو (٤٣) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدې تاریخ غونډې په افتخار په مشرقي کې د « اتحاد مشرقي » په نامه یو اخبار د ۱۹۲۰ کال د فرورۍ په ۲۸ نیټه په خپرونو پیل وکړ (٤٤) .

دا لویه جرګه د آزادۍ ساتلو لپاره شوې وه ، د کمیت له پلوه لویه وه ، د کیفیت له پلوه سره له دې چې د ټول هیواد د مشرانو جرګه نه وه خو اغیز یې عمومي او کیفیت یې لوړ و او انګریزان یې مجبور کړل چې د هندوستان په مسورۍ کې له افغاني هیئت سره د موضوع د هر اړخیز حل لپاره خبرو ته چمتو شي .

PROPERTY OF ACKU 4964

۱۱ - د اساسي قانون جرګه :

د افغانستان د خپلواکۍ او په ځنګ کې یې د مشروطه او قانوني حکومت د ټینګیدلو لپاره منظمه روشنفکري مبارزه له پخوا نه پیل شوې وه او د مشروطیت غورځنګ چې په ۱۹۰۵ کال کې په منظم ډول رامنځ ته شوی و (٤٥) د وخت د تحت الحمایه پاچا له خوا په بیرحمۍ وکوټل شو خو غلی نه شو او نور هم غښتلی شو خو یې په نتیجه کې پاچا را نسکور او د آزادۍ جهاد پیل شو . د همدې مبارزې په دوام په افغانستان کې د قانون جوړونې او د قواوو د تفکیك کار پیل شو او د افغانستان د لومړني اساسي قانون مسوده جوړه شوه . د دې « اساسي نظامنامې » د منلو او تصویب لپاره د ۱۹۲۳ کال د فرورۍ په ۲٦ نیټه د ملت د مشرانو لویه جرګه راوغوښتله شوه چې ۸۷۲ نماینده ګانو برخه پکې درلوده او د افغانستان دا لومړنی اساسي قانون یې تصویب کړ (٤٦) .

دې قانون ۷۳ مادې درلودې ، چې زموږ د هیواد سیاسي او اجتماعي بنه ، د خلکو حقوق ، اداري تشکیلات او اساسات ټاکلي وو .

دې قانون خلکو ته د فکر د آزادۍ ، د کار د آزادۍ ، د خبرو د آزادۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کور او حیثیت د مصؤونیت وعده وکړې وه او د قانون حکومت پکې اعلان شوی و (۴۷) .

د دې لويې جرگې کمیت او کیفیت دواړه لوړ وو او د اساسي قانون په تصویب سره یې افغانستان ته د قانوني ودې او پراختیا زمینه برابره کړه او هم د دې جرگې ترجوړېدو لږ وخت وړاندې د ۱۹۲۱ کال په اگست کې د دولت شورى جوړه شوې وه چې د هیواد مخور ، عالمان ، سادات او مشایخ پکې راغونډ وو . د قوانینو مسودې به یې جوړولې او د ارگ په شمالي برج کې یې ځای ورته ټاکلی و (۴۸) .

۲ - د پغمان لويه جرگه :

دا لويه جرگه د ۱۹۲۴ کال په جولای کې په پغمان کې جوړه شوه او د دولت خارجي تړونونه ، روابط او کورني قوانین اومسایل یې تر غور لاندې ونیول ، لیکن په حقیقت کې دا لويه جرگه د منگلو د سر اخیستنې په باب وه (۴۹) او کوم اعتراضونه چې دوی په قوانینو درلودل د هغو ترمیم وشو (۵۰) .

په دې لويه جرگه کې ټول ۱۰۵۲ تنه راغونډ شوي وو چې ۲۳۱ تنه یې د دولت وتلي مامورين او پاتې یې د بیلا بیلو ولایاتو خانان ، سیدان ، عالمان ، شیخان او ټاکلي وکیلان وو . د جرگې مشري د وخت د پاچا په غاړه وه او د هیواد پر ټولو داخلي او خارجي چارو مفصل بحثونه او پریکړې پکې وشوې (۵۱) .

دا جرگه د کمیت په لحاظ هم لويه وه او د اهمیت په لحاظ هم ، ځکه لومړی ځل و چې د اولس له نماینده گانو سره دولتي اسرار تربحث لاندې ونیول شول او حتی دوی پرې وپوهول شول .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳ - د اماني دورې وروستۍ لويه جرګه :

دا جرګه داسې وخت جوړه شوه چې د وخت پاچا د اروپا د خپل شپږ نيم مياشتني اوږده سفر نه بيرته هيواد ته راستون شوی و . ده ډير نوي شيان ليدلي وو او غوښتل يې چې افغانستان هم په يوه ګام د نړيوال تمدن په کاروان پسې ورسوي نو د خپلو نويو پروګرامونو د اعلان لپاره يې د ۱۳۰۷ کال د وږي په ٦ نيټه (د ۱۹۲۸ اګست) په پغمان کې لـويه جـرګه راوبلله ، په دې لـويه جـرګه کې دوو زرو تنو برخه درلوده (٥٢) چې د وږي په ۱۰ نيټه پای ته ورسيده (٥٣) .

د دې جرګې مهم مصوبات دا دي : د دولت شورى په ملي شورا بدلول ، د مجرمينو جزا بخښل د پاچا حق دی ، د تفتيش د عمومي دايرې جوړول ، د دارالعجزه او دارالمجانين جوړول ، د خارو د سر شمير وخت ټاکل ، د عسکري خدمت درې کلنه دوره منل ، د نښانونو الغاء ، رسمي لباس ټاکل د ملکي رتبو الفاظ د رسمي او خصوصي القابو له منځه وړل ، د هر جُرم تعذيری جزا ټاکل ، د عصري محکمو جوړول د خطيبانو او مدرسينو لپاره د شهادتنامو د موجوديت شرط اېښودل ، د حربي قواوو د پياوړتيا لپاره د اولس مالي مرسته کول ، د رشوت مخه نيول ، د واده کولو د سِن تعيينول ، د وليعهد ټاکل ، د افغانستان لپاره درې رنګه بيرغ منل او د ملي نښان تاکل (٥٤) .

همدا راز دې لويې جرګې پريکړه وکړه چې لويه جرګه به تر دې وروسته د هرو پنځو کلونو په تيريدو مرکز ته راغوښتله کيږي او غړي به يې د پاچا ميلمانه وي ، همدا راز لويې جرګې اولسي جرګې (ملي شورى) ته بشپړ واك ورکړ چې د ملت او هيواد په ګټه ټول جوړ شوي قوانين ومني او د اجراء وړ وګرځي (٥٥) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې جرګه کې د ملت نماینده ګانو خپله رایه په صراحت بیانوله او له اخلاقي جرآت نه یې کار اخیست خصوصاً د دیني چارو په برخه کې ډېر ځیر وو او د امان الله خان له ټینګار سره سره یې ځینې خبرې ،لکه د واده د سِن ټاکل او نورې ونه منلې شوې (٥٦) .

له دې سره - سره دا جرګه د کمیت په لحاظ لویه وه خو د کیفیت په لحاظ یې له یوې خوا غیرضروري ، احساساتي او حتی د زمان او مکان په لحاظ مضر وړاندیزونه درلودل نوځکه یې نتایج د هیواد لپاره ډېر خطرناك ثابت شول او د یوه تباه کن اړدوړ زمینه یې رامنځ ته کړه او ځه مو چې درلودل هغه هم د دې اغتشاش په اور کې وسوځیدل .

ځینې مؤرخین د وخت له پاچا سره د وزیرانو کار شکني او د دوی له خوا د لویې جرګې د وکیلانو تحریکول هم د دې لویې بربادۍ یو عامل ګڼي (٥٧) .

د نادر خان دوره

١٤ - د ١٣٠٩ لویه جرګه :

د ١٣٠٩ کال په وري (د ١٩٣٠ سپتمبر) کې په کابل کې د وخت پاچا محمد نادرشاه یوه لویه جرګه راوغوښته چې ٣٠١ تنه انتخابي وکیلان او ٢٢٧ تنه د دولت مامورین او خارجي سفیران پکې وو (٥٨) .

د پاچا په افتتاحیه وینا کې د دې لویې جرګې د راغوښتل کیدو مطلب د ملي شورى د مقرراتو ټاکل ښودل شوي (٥٩) او هم همدې لویې جرګې د افغانستان تجدید شوى اساسي قانون بیا منلى (٦٠) خو په تبلیغاتو کې یې پنځمې پریکړې چې د امان الله خان په باب یې کړې ډېر ستر ځاى نیولى دى (٦١) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ظاهرشاه دوره

۱۵ – د بیطرفۍ دوهمه لویه جرگه :

د ۱۹۳۹ کال په سپتمبر کې په نړۍ کې د دوهم نړیوال جنگ لمبې بلې شوې (۶۲) ډیر هیوادونه پکې خوړین شول او د آلمان او ایتالیې ترماتې وروسته متحدینو له افغانستان نه وغوښتل چې جرمني او ایتالوي مستخدمین او کار کوونکي دوی ته وسپاري خو د افغانستان حکومت یو حُل بیا د ۱۹٤۱ کال په جولای کې لویه جرگه راوغوښته چې په دې جنگ کې یې د افغانستان عنعنوي بیطرفي اعلان کړه (۶۳) او له هیواد څخه یې د آلمان او ایتالیې د متخصصینو وتل په دې شرط ومنل چې رك روغ خپلو هیوادونو ته ورسول شي او د تلو په وخت کې به په لار کې هیڅ راز ستونزې نه ورته پیښیږي ، سفارتونه به برحال وي سیاسي کسان به نه ایستل کیږي او د نړیوالو دپلوماتیکو مقرراتو له مخې به همدلته استوگن وي ، لویې جرگې دا پریکړه تصویب او حکومت عملي کړه او په افغانستان کې د جرمني اوایتالیې مستخدمین د برتانوي هند له لارې خپلو هیوادونو ته رك روغ وسپارل شول (٦٤) .

د دې جرگې پریکړه هم ډیره مهمه وه او په نړیوال خونړي جنگ کې د گران هیواد افغانستان لمن له وینو او اور څخه وساتله شوه .

۱۶ – د ۱۳۳٤ کال لویه جرگه :

تر دې وخته د افغانستان په گاونډ کې حالاتو ژور تغییر کړی و ، انگریزانو د هند نیمه وچه خوشې کړې وه او دلته د هندوستان او پاکستان په نامه دوه بیل هیوادونه جوړ شوي وو ، د افغانستان ملت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتل چې له افغانستان نه د ډیورنډ د کرښې په وسیله بیلې شوې سیمې بیرته له افغانستان سره یوځای او د افغانستان تاریخي صورت تکمیل شي خو د دې ترڅنګ د صوبه سرحد د پښتنو سیاسي لیډر خان عبدالغفار خان چې د هند ترویش وړاندې د واحد هند پر پاتې کیدو ټینګار کاوه د هند ترویش وروسته یې له پاکستان نه د پښتنو بیلتون او ځانګړی هیواد غوښت او له همدې سره د پښتونستان موضوع رامنځ ته شوه ، د افغانستان حکومتونو ته هم چې د ملت له خدمت نه عاجز وو دا مبهم غږ په زړه پورې و او د ملت توجه یې ورته جلبولای شوه خو تر ټولو دا غږ د روس لپاره خوندور و څکه په دې اتڼ باندې د راګډیدلو له لارې یې په افغانستان کې ژوره رخنه کولای شوه او خپل هغه زاړه هدف ته چې پتر کبیر د افغانستان د نیولو په برخه کې ټاکلی ورسیدلای شوای .

هو ! همداسي وشول ، د پاکستان تر جوړیدو وروسته د افغانستان او پاکستان ترمنځ سیاسي فضا خړه پړه شوه ، سوړ جنګ پیل شو او د سیاسي اړیکو شلیدلو زمینه مساعده شوه . افغانستان تر نه څلې زیات له غرب نه د نظامي مرستې غوښتنه وکړه خو یوه غربي هیواد هم د پاکستان له کبله دا غوښتنه ونه منله او د افغانستان حکومت له مجبوریته روسانو ته مخ واړاوه ، هغوی داسي ورځې ته شنه ناست وو او دا غوښتنه یې په مینه قبوله کړه (٦٥) .

دا وخت سردار محمد داؤد د افغانستان صدراعظم و ، د ١٣٣٤ کال د لړم په ٢٢ (د ١٩٥٥ نوامبر) یې لویه جرګه راوغوښته ، د دې لویې جرګې په پریکړو کې د پښتنو د موضوع ملاتړ او د حساسو حالاتو په بناء د افغانستان نظامي پیاوړتیا شامله وه (٦٦) او د همدې پریکړې په لاسوند د افغانستان حکومت له روسیې سره د نظامي پیرودنو تړون وکړ او ځوانان یې د نظامي زده کړې لپاره روسیې ته ولیږل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷ - د اساسي قانون لویه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال په سپتمبر کې په کابل کې یوه لویه جرگه جوړه شوه او د افغانستان لپاره یې یو داسې نوی اساسي قانون تصویب کړ چې خلکو ته یې د اساسي حقوقو د تأمین اوتضمین وعده ورکړه . د احزابو آزادي ، د مطبوعاتو آزادي او د شاهي کورنۍ له انحصار نه د حکومت را ایستل او د مقننه ، مجریه او قضائیه قواوو سره بیلول د دې قانون مهم ټکي وو . دې جرگې د ٤۰۰ تنو شا او خوا غړي درلودل او د سپتمبر په ۱۹ نیټه یې د نوي اساسي قانون متن تصویب کړ (٦۷)

دا لویه جرگه هم د کمیت له اړخه لویه وه او دا چې یو نوی اساسي قانون یې تصویب کړ دا یې ښه کیفیت و ...

۱۸ - د جمهوریت لویه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال تصویب شوي اساسي قانون په خاص ډول د وخت د پاچا تربور محمد داؤد خان د قدرت له قانوني نیولو نه محروم کړ او په دې توگه د دوی کورنۍ شخړې او خوابدۍ د داسې ژورو عقدو سبب شوې چې داؤد خان اړ شو د قدرت ترلاسه کولو لپاره د کودتا لاره غوره کړي او د کودتا ملگري یې هم هغه کسان وټاکل چې د روس د خلق - پرچم غړي او یا د روس مستقیم ایجنټان وو . د ۱۳۵۲ کال د چونگاښ جمهوري کودتا د همدې کسانو په لاس ترسره شوه او د دموکراسۍ لسیزې ته یې خاتمه ورکړه .

داؤد خان د ۱۳۵۵ کال ترسلواغې پورې (د ۱۹۷۷ فرورۍ) د دولت د رئیس په حیث کار وکړ خو همدا وخت یې وغوښتل چې خپل حکومت ته قانوني بڼه ورکړي . اساسي قانون نافذ او د دولت د اداري لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوررئیس وټاکل شي . دې درانه کار بیا هم د لویې جرګې راغونډیدل غوښتل ، او همدا وو چې د سلواغې په لسمه نیټه په کابل کې یوه لویه جرګه پرانستله شوه . د دې جرګې انتخابي وکیلانو هم تر ډیره حده انتصابي بڼه درلوده ، د داؤد خان د ملي غورځنګ نومي ګوند غړي ورته ټاکل کیدل او انتصابي غړي یې هم د پخواني تعامل په خلاف تر ډیره حده د سپین ږیرو او مخورو پرځای هغه ځوانان او ګوندي فعالین وو چې د لویې جرګې ورتیا یې نه درلوده او د عنعنوي تعامل له مخې لویې جرګې ته د راتلو د شرایطو درلودونکي نه وو .

د دې جرګې غونډې (۱٦) ورځې دوام وکړ او په شپاړسمه ورځ د جمهور رئیس د ټاکل کیدو موقع راورسیده او په پای کې محمد داؤد د افغانستان د جمهور رئیس په توګه ومنل شو (٦٨) .

دې جرګې د کمیت له پلوه د (۵۰۰) تنو شا او خوا غړي درلودل خو د کیفیت له پلوه ځکه درنه نه وه چې انتخابي او انتصابي دواړې برخې غړي یې تر ډیره حده د لویې جرګې د غړیتوب د شرایطو درلودونکي نه وو .

د مجاهدینو جرګې :

د ۱۳۵۷ کال د غوایي د خونړۍ کودتا له کیدلو سره زموږ په هیواد کې د روسیې ښکیلاك مزدور حکومت رامنځ ته شو او یو ځل بیا د افغانستان مسلمانو خلکو د یوه عمومي پاڅون تیاری پیل کړ ؛ د هیواد په ګوټ ګوټ کې محلي جرګې وشوې او جهاد پیل شو ، په پیښور کې د جهاد د مشرانو ګډې شوراوې جوړې شوې . حتی د ۱۳۵۸ کال د مرغومي په ۱۵ نیټه (د ۱۹۸۰ جنورۍ) په پیښور کې یوه ممثله لویه جرګه جوړه شوه او د سلواغې تر ۳۰ نیټې پورې یې غونډې دوام وکړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د هیواد د ټولو ولایاتو او ګوندونو استازي ورته راغلي وو (۶۹) خو دې جرګې د دروني ګډوډیو او د ګوندیو له امله عملي ګام وانه خیستلی شو او د غونډو له ختمیدو سره یې نتایج او دست آوردونه هم ختم شول .

تردې وروسته د مجاهدینو او هم د رژیم په ساحو کې تش په نامه ګڼې جرګې جوړې شوې خو « ملي » رنګ یې له لاسه ورکړ او موږ نه شو کولای چې د ملي او لویو جرګو په لړۍ کې یې وشمیرو او په دې سربیره زموږ په هیواد کې په لسهاوو نورې لویې او وړې جرګې د تاریخ په بیلا بیلو پوړیو کې شوی چې دلته یې له یادولو او څیړنو څخه تیریږو او د جرګو د تاریخي څیړې په باب همدومره بحث کافي ګڼو .

پایلیکونه :

۱ - کُهزاد ، احمد علی : « تاریخ افغانستان » لومړی ټوک ، ۱۲۵ مخ ، (د افغانستان تاریخ ټولنه) ، کابل ، (۱۳۲۱ کال)

۲ - همدا اخځ .

۳ یاد شوی کتاب ، ۱۲۶ مخ .

۴ - گزیده ، ریگویدا ، د داکتر سید محمد رضا جلالي نایني څیړنه او ژباړه ، سریزه ، ۴۹ مخ ، نقره ، تهران ، ۱۳۶۷ .

۵ - د حکومت د تاریخي بڼو له لپاره وګورئ د مهندس فرشید : مکتبها واحزاب سیاسی ، تهران ۱۳۶۱ .

۶ - کُهزاد ، احمد علی : « تاریخ افغانستان » دوهم ټوک ، ۲۵۱ - ۲۵۲ مخونه ، د افغانستان تاریخ ټولنه ۱۳۲۵

۷ - غبار ، میرغلام محمد ، افغانستان در مسیر تاریخ ، ۲۸۱ مخ ایران ۱۳۵۹ ش .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸ - بینوا عبدالرؤف ، هوتکیها ، ۱٦ مخ ، د افغانستان تاریخ ټولنه ، ۱۳۳٥ ش .

۹ - هوتك ، محمد : پټه خزانه ، ۷٦ مخ د استاد حبیبی سریزه او سمون ، کابل ، ۱۳٥٦ ش (څلورم چاپ) .

۱۰ - همدا اثر .

۱۱ - د تفصیل لپاره وګورئ : رفیع ، حبیب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، ۸۳ - ۸۷ مخونه ، کابل ، ۱۳٥۹ کال .

۱۲ - پټه خزانه ، ۷۹ - ۸۰ مخونه .

۱۳ - پټه خزانه ، ۱۲۲ مخ .

۱٤ - حبیبی ، عبدالحی : د افغانستان تاریخي پیښلیك ، ۱٥۲ مخ ، د بیهقی کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳٥۳ .

۱٥ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱٦ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱۷ - هوتکیان ، ٤۳ مخ .

۱۸ - هوتك : امان الله خان : د خپلواکۍ لمر څرك ، ٤٦ مخ ، ۱۳٦۸ ، پیښور .

۱۹ - هوتکیان ٤٥ مخ .

۲۰ - پټه خزانه ، ۸۱ - ۸۲ مخونه ؛ د خپلواکۍ لمر څرك ، ٤۷ - ٤۸ مخونه .

۲۱ - هوتکیان ، ٤٥ مخ .

۲۲ - فیض زاد ، محمد علم : جرگه های بزرگ ملي افغانستان ، ۲۹ مخ ، لاهور ، ۱۳٦۸ .

۲۳ - د تفصیل لپاره وګورئ : د خپلواکۍ لمر څرك ؛ هوتکیان ؛ افغانستان د مسیر تاریخ ؛ پټه خزانه او د دې دورې نور تاریخونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲٤ - هوتکیان ۵۳ - ۵٦ مخونه .
۲۵ - همدا اثر ۵۵ - ۵٦ مخونه .
۲٦ - د پیښو تفصیل د همدې دورې په تاریخونو کې وګورئ !
۲۷ - حبیبی ، ارواښاد پوهاند عبدالحی ، تاریخ مختصر افغانستان ۲۵٦ مخ ، دوهم چاپ ، سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان ، ۱۳٦۸ .
۲۸ - کُهزاد ، ارواښاد استاد احمد علی ، رجال و رویدادهای تاریخی ، ۷۷ - ۷۸ مخونه ، تاریخ ټولنه .
۲۹ - د پیښو د تفصیل لپاره وګورئ : تاریخ مختصر افغانستان افغانستان در مسیر تاریخ او د دې دورې نور آثار .
۳۰ - تفصیل د افغانستان د نولسمې پیړۍ په تاریخونو کې راغلی دی .
۳۱ - افغانستان در مسیر تاریخ ، ۵٤۸ - ۵٤۹ مخونه .
۳۲ - د دې ماتې جریان د لیدی سیل انګریزی لیکونکی په یاد داشتونو « شبخون افغان = د پښتنو یرغل » کې په ډیر ښکلي او اعترافي ډول بیان شوی ، د دې کتاب پښتو او درې ژباړې په ۱۳۳۹ کال په کابل کې خپرې شوی دي .
۳۳ - د افغانستان پیښلیك ، ۱۹٦ مخ .
۳٤ - ښاغلی فیض زاد په خپل کتاب «جرگه های بزرگ افغانستان» کې دا دواړې جرګې سره ګډې کړې دي (و ګ : د نوموړي کتاب ٤۳ - ٤٦ مخونه) .
۳۵ - آهنګ ، محمد کاظم ، رفیع ، حبیب الله : په افغانستان کې د ژورنالیزم تاریخچه ، ۲۷ - ۲۸ مخونه ، تاریخ ټولنه ، کابل ، ۱۳۵٦ .
۳٦ - رفیع ، حبیب الله : ژبپالنه ، ٤۷ - ۵۰ مخونه ، پښتو ټولنه ، ۱۳٦۱ ، کابل .
۳۷ - غبار ، میرغلام محمد : افغانستان در مسیر تاریخ ، ٦۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ٦٢٦ مخونه .
٣٨ - کُهزاد ، استاد احمد علی : « مسکوکات دوره‌ء اسلامی افغانستان » د افغانستان کالنی ۱۳۱۹ کال ، کابل .
٣٩ - پاکرای امیر محمد شریف : حکومت مؤقت هند در کابل ، تر ٧٤ مخ وروسته ، ١٣٦٨ کال ، کابل .
٤٠ - په افغانستان کې د ژورنالیزم تاریخچه ، ٨٢ - ٨٨ مخونه .
٤١ - افغانستان در مسیر تاریخ ، ٧٣٩ مخ ؛ د افغانستان پیښلیك ، ٢٢٨ مخ .
٤٢ - اخلاص ، عبدالخالق او رفیع ، حبیب الله ، د استقلال غځورمه جبهه ، د سریزې ١١ - ٣٧ مخونه ، ١٣٦٥ ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، پیښور .
٤٣ - کشککی ، مولانا برهان الدین : نادر افغان ، ٢٠٥ - ٢١٢ مخونه ، ١٣١٠ هـ ش ، کابل .
٤٤ - د استقلال غځورمه جبهه ، ١٣٢ - ١٣٣ مخونه .
٤٥ - حبیبی ، پوهاند عبدالحی : جنبش مشروطیت در افغانستان سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان ، ١٩٨٦ .
٤٦ - د افغانستان پیښلیك ، ٢٤٣ مخ .
٤٧ - رفیع ، حبیب الله : په افغانستان کې د قانون جوړونې شروع او نهضت ، قلمي نسخه .
٤٨ - د استقلال غځورمه جبهه ، ١٣٥ مخ .
٤٩ - د منګلو د بغاوت په اړه ارواښاد عبدالخالق اخلاص سیف الامان په نامه په ١١٢ مخونو کې یو منظوم کتاب لیکلی چې ټولې پیښې په تار تاریزه توګه پکې تشریح شوی ، د دې کتاب قلمي نسخه ښاغلي محمد هاشم زماني راسپارلې چې د کاتب الحروف له سریزې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشریحاتو سره د چاپ په انتظار دی .

۵۰ - کشککی ، مولانا برهان الدین : رویداد لویه جرگهء دارالسلطنة ، کابل ، ۱۳۰٤ کال .

۵۱ - همدا پورتنی اثر ، ٤۲۲ - ٤٦۰ مخونه .

۵۲ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۵۷ مخ .

۵۳ - طلوع افغان ، ۷ کال ، ۷۰ گڼه ، د ۱۳۷۰ د وري ۳۰ ، کندهار .

۵٤ - همدا پورتنی جریده او د همدې کال د امان افغان د وري د نهمې نیټې فوق العاده گڼه .

۵۵ - مهربان ، عبدالله : تاریخ جرگه های ملی در افغانستان ، ۱۰۱ مخ ، د افغانستان د دموکراتیك جمهوریت پلار وطنه جبهه ، ۱۳٦۱ .

۵٦ - جرگه های بزرگ ملی افغانستان ، ۱۳۲ مخ .

۵۷ - هندی ، عزیز : زوال غازي ، ٤۵ - ٤۷ مخونه ، ۱۹۳٤ م .

۵۸ - د افغانستان دولت : تردید شایعات باطلهء شاه مخلوع ، فیصلهء نمبر ۵ لویه جرگهء ۱۳۰۹ افغانستان ومعرفی اعضاء وشرکاء وسامعین موقره ، ۸۱ - ۱۱٦ مخونه ، د ۱۳۱۰ دوری لومړی نیټه ، کابل .

۵۹ - الحاج ننگیال (ټولوونکی) : اسناد تاریخی افغانستان ، ٤۲ مخ ، فرهنگ جهاد ، ۱۳٦٦ .

٦۰ - د افغانستان پیښلیك ، ۲٦۵ مخ .

٦۱ - وگورئ : تردید شایعات باطلهء شاه مخلوع .

٦۲ - محمود مهرداد : فرهنگ جدید سیاسی ، ۲٦۳ مخ ، ایران ، ۱۳٦۳ .

٦۳ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۸۵ مخ .

٦٤ - چکنوری ، سناتور غلام نبی : « لویه جرگه » خپلواکي ، دوهم کال ، خلورمه گڼه ، ٤٤ مخ ، د ۱۳٦٦ تله - لیندی .

٦۵ - استاد پژواك لیکوال ته ورکړی معلومات .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦٦ - حق شناس ، داکتر ش . ن : د سايس وجنايات روس در افغانستان ، ۹۹ مخ ، تهران ، ۱۳٦۳ .
٦٧ - کشککی ، صباح الدين ، دهه، قانون اساسی ، ۳۲ - ۳٤ مخونه ، د افغانستان د جهاد ثقافتی شوری ، ۱۳٦٥ .
٦٨ - جمهوری پلوشه ، دوه مياشتنۍ مجله ، د ۱۳٥٥ د سلواغې او کب گڼه ، لومړی مخ .
٦٩ - د تفصيل لپاره وگورئ : وجدی ، عبدالجليل : په افغانستان کې د عنعنوي جرگو نن او پرون ، ۲۱۸ - ۲٥٦ مخونه ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳٥٦ ، پيښور .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲)

ځپرکی

د جرګو ټولنیز دریځ

تیر ځپرکي موږ ته په ګران افغانستان کې د جرګو ځیره راوښوده او ځرګنده شوه چې زموږ جرګې که د کمیت په لحاظ لویې وې یا وړې خو د کیفیت په لحاظ یې اهداف او اغراض لوی او مهم وو ، لکه :
د هیواد آزادي ، د حکومت د ګوډاګي کیدو په صورت کې د ملي ارادی تنظیم ، د هیواد د مشر ټاکل ، د هیواد د داخلي او خارجي پالیسۍ تعیینول او د هیواد د آبادۍ او پرمختګ . د میرویس نیکه (لومړی او دوهمه جرګه) د مجاهدینو (پنځمه ، اتمه او نولسمه جرګه) د هیواد د آزادۍ د بیا ترلاسه کولو لپاره وې چې ټولی کامیابی شوې . د جنګ او مبارزې ښه رهبري یې وکړه او د خارجی ځواکونو نه یې د هیواد خپلواکي ترلاسه کړه . د میرویس نیکه جرګه (دریمه جرګه) او د شیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سُرخ د مزار جرگه (څلورمه جرگه) د هیواد د مشر ټاکنې جرگې وې چې مشران یې وټاکل او د قدرت خلا یې ډکه کړه . د اتحاد مشرقی جرگه (اوه لسمه جرگه) د آزادۍ د ساتنې لپاره وه چې ملت یې د خپلې آزادۍ ساتلو ته څار و او پر دې چار مکلف کړ . د بیطرفۍ دوې جرگې (نهمه او پنځلسمه جرگه) د نړیوال جنگ له اور نه د افغانستان ژغورل وو چې هم یې افغانستان له دې اوره وژغوره او هم یې د دې هیوادونو هغه کسان چې د افغانستان لپاره یې خدمت کړی و په نړیوال تضمین خپلو هیوادونو ته روغ رمټ ورسول . یوولسمه ، دوولسمه ، اوولسمه او اتلسمه جرگه د اساسي قانون د منلو جرگې وې چې د دوخت له غوښتنو سره سم یې قوانین پاس او دولت او اداري ته یې قانوني بنه ورو‌بخښله ، د نورو جرگو پریکړې هم عملي شوې او د افغانستان مهمې ملي چارې یې د اولس له ارادې سره سمې کړې .

افغاني عنعنه یې جرگو د بیروکراسۍ طومارونه نه درلودل او پر کاغذي لیکنو یې تکیه نه وه ، بلکه د دې جرگو ژبنۍ پریکړې د کاڼې کرښې وې او عملي کیدل یې حتمي او ضروري وو خو ورو - ورو د حکومت بیروکراسۍ په جرگو کې هم رخنه وکړه نوځکه یې کله - کله پریکړې د کاغذ پرمخ پاتې شوې .

افغاني جرگو په یو ځایي د مقننه ، قضائیه او مجریه قواوو وظیفه درلوده (۱) او هم ځینې څیړونکو د مؤسسانو له مجلس سره ورته بللې دي (۲) خو حقیقت دا دی چې لویه جرگه یوه ځانگړې آریایي پدیده ده چې افغانانو ته په میراث رارسیدلې او یوه مستقله افغاني نمونه گرځیدلې چې په نورو هیوادونو کې یې کټ مټ ساری نه شو موندلای (۳) نو له همدې کبله دا د افغاني ټولنې د نظم او اداري تر ټولو لوړه مرجع گڼلای شو چې د ملت ټولې ښې او بدې ټاکلی شي او په داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حساسو وختونو کې چې نه حکومت وي او نه بله کومه واکمنه مرجع د ملت د سرنوشت او برخليك په باب فيصله کوي نوځکه لويه جرگه يوه عاجله رهبري ده ، کامله رهبري ده ، واکمنه رهبري ده او د ملت د ارادې ښکارندويه او ځرگندويه رهبري ده .

د لويې جرگې غړي که ظاهراً د افرادو بڼه لري خو بالقوه هر غړی د يوه قوم او يوې سيمې حيثيت لري او که لويې جرگې ته په واقعاً ملي ډول غړي وټاکل شي يقيناً چې لويه جرگه د ټول ملت د غونډې بڼه غوره کوي او تصميم يې د ټول ملت د تصميم حيثيت لري او هغه شخړې چې پاچايان يې په لکونو لښکرو نشي غوځولی لويه جرگه يې په محدودو غړو هوارولی شي .

د جرگې همدا اهميت او ارزښت و چې د افغانستان ملحد ، دين دښمن او هيواد پلوري کمونستان هم ورته متوجه شول او لکه ځنگه يې چې په خپلو او خپلو شوروي بادارانو د شومو اهدافو لپاره ټول ديني او ملي ارزښتونه تر پښو لاندې کړي وو همداسې يې د لويې جرگې د توهين کولو او اهميت له منځه وړلو لپاره هم اقدام وکړ خصوصاً کله چې د دوی د پلار وطنې جبهې روسي ماډل بيخي رسوا او ناکام شو نو د ١٣٦٤ کال د وري په ٣١ نيټه (د ١٩٨٥ اپريل) د شوروي را صادر شوي گوډاگي ببرك کارمل په کابل کې د لويې جرگې په نامه يوه غونډه وکړه چې د کميت په لحاظ يې ١٧٩٦ کسان پکې کښينولي وو خو دا يو هم د اولس او خلکو نماينده گان نه وو ، زيات شمير يې د کمونست خرڅ شوي گوند غړي او نور يې له دې گوډاگي رژيم سره د تړليو اتحاديو غړي وو خو محدود کسان داسې پکې وو چې له خپلو سيمو نه د کمونست رژيم د ملاتړ په جُرم راځغلول شوي او په کابل کې يې د کمونستانو په سيوري کې ژوند کاوه خو په جرگه کې تر گڼون وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلو سیمو ته له تلو سره ووژل شول او ملت د خپلې جعلي نماینده ګۍ غچ ترې واخیست . څرنګه چې په دې جرګه کې د خلکو واقعي نماینده ګان نه وو نو په هغه کتاب کې چې کمونستانو د لويې جرګې په نامه چاپ کړی ، د دوی د نوملیك له خپرولو څخه ډډه شوې او يوازې د هغو څو تنو نومونه یې اخیستي چې په دې تش په نامه جرګه کې یې د روس په ملاتړ وینا وې کړې دي (٤) .

همدا راز نجیب چې روسانو تر ببرك ښه روزلی و د خپلې ژبنۍ نرمې پالیسۍ د پرتوګ لپاره بیا هم د لويې جرګې په نامه د ۱۳٦٦ کال د لیندۍ په اتمه نیټه (د ۱۹۸۷ دسمبر) د خپلو مزدورانو یوه غونډه جوړه کړه چې د دې غونډې غړي هم د مزدور ګوند او اتحادیو غړي وو او له ملت نه دومره په تجرید کې وو چې حتی د غونډې تالار هم د مجاهدینو په محاصره کې و او د راکټونو ګولۍ یې پرې واورولې حتی دا تش په نامه جرګه دومره پاشلې وه چې د مزدور ګوند غړو هم د تالار مخه کې یو د بل ویني وبهولې (٥) نوځکه د دې غونډې پریکړې هم د کمونستانو د نورو پریکړو غوندې بې نتیجې او بې پایښته وې او دا د کمونستانو یوه دسیسه وه چې د لويې جرګې تاریخي او ملي مؤسسه بدنامه او ناکامه کړي خو د افغانستان مسلمان ملت دوی ناکام او زبون کړل او د قدرت له څوکۍ نه یې د تیښتې لاره خوښه کړه اما متأسفانه د یوې لويې نړیوالې دسیسې له مخې په کابل کې په ۱۳۷۱ (۱۹۹۲) کال د یوه ملي اسلامي حکومت پرځای یو داسې ائتلافي حکومت ټینګ شو چې کلیدي څوکۍ یې د کمونستانو او نژاد پالانو په لاس کې ولویدې او د افغانستان د ملت د هیلو په لاندې کولو سره یې بیا یوه غیرملي اداره جوړه کړه او د دې ادارې د ټینګښت لپاره یې د ۱۳۷۱ کال (۱۹۹۲) په لیندۍ کې یوه جرګه هم جوړه کړه خو د خلکو د لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غولولو لپاره يې د لويې جرګې پرځای د اهل حل وعقد د شورى نوم ورکړ خو په حقيقت کې دا هم يوه نمايشي شورى وه چې ګړ غړي يې د يوه ګوند وو او د يوه ګوندي حکومت د بقا لپاره يې په مصنوعي ډول راوستي وو او د ملت هيڅ ډول سيمه ييزه ، قومي او سياسي نمايندګي يې نه کوله ، له همدې امله ائتلافي رژيم ونه کړای شول چې د دې جرګې د غړو مفصل نومليك نشر کړي او د ملت نمايندګان يې وبولي (٦) .

په دې ترتيب موږ ويلای شو چې د لويې جرګې ټولنيز ارزښت په دې کې دی چې د افغاني ټولنې له عنعنه يي دموکراسۍ سره سم د هرې سيمې داسې کسان چې واقعاً اولس يې خپل نماينده وبولي پکې راغونډ کړای شي ، هغوی مخ ته پرتې ستونزې تربحث او څېړنې لاندې ونيسي او بيا د خپل هيواد د عيني او ذهني شرايطو په نظر کې نيولو سره داسې پريکړې وکړي چې د نظري پرځای عملي او د کاغذي پرځای تطبيقي وي او همداسې پريکړې کولای شي چې هيواد ، لکه څنګه چې پخوا څو څو ځل شوي له خطرناك حالت نه راوباسي او قانوني مسير ته يې واچوي او که داسې ونه شي د زور او د تغلب حکومت ، نژادي او سيمه ييز حکومت ، يو ګوندي او تحميلي حکومت په هيڅ ډول نه چلېږي او لکه په تاريخ کې چې ګورو په بد اوناوړه ډول را نسکورېږي .

پايليکونه :

١ - هوتکيان ، ٥١ مخ .

٢ - آقا بکف : خاطرات آقا بکف ، د داکتر حسين ابو ترابيان ژباړه ٧٣ مخ ، تهران ، ١٣٥٧ .

٣ - دهه‌ء قانون اساسی ، ٣٢ مخ .

٤ - لويه جرګه ، ١٣٦٤ ، کابل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ - افغان جهاد ، د افغانستان د جهاد د ثقافتي شورى درې میاشتنۍ خپرونه ، دوهمه گڼه ، د ۱۳۶۶ کال وږی - لیندۍ ، د پینبلیك برخه .

۶ - د مجاهد جریدې د ۱۳۷۱ کال د مرغومي د ۲۸ گڼې د ولایاتو او گوندونو په شمیر یو جدول جوړ کړی چې ټول نماینده گان یې ۹۸۳ ښودلي چې پکې یوازې ۳۶۲ تنه د جمعیت غړي دي ، د ننگرهار ولایت برخه نه ده پکې اخیستی او هم یې هغه نور غړي چې د رژیم له خوا پکې راغونډ شوي وو او تر ۵۰۰ تنو یې شمیر رسیده له دې احصائیې نه غورځولي دي تفصیل لپاره وگورئ : افغان جهاد ، شپږم کال ، دوهمه گڼه ، د ۱۳۷۱ مرغومي - کب ، ۷۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

څپرکی

د جرګو قانوني پايه

د بشر د ژوندانه تکاملي پړاوونو ، ذهني ، فکري اوټولنيزې ودې ، د بشر د اداري لپاره د سياسي مؤسسو جوړښت او پيدايښت ورو - ورو په بشري ټولنو کې د حقوقو ځيره روښانه کړه او د ې حقوقو د تأمين او تضمين لپاره د نړۍ په بيلا بيلو هيوادونو کې اساسي او مدني قوانينو سترګې وغړولې او د ټولنيز ژوند اډانه يې وټاکله . دولتونه ، پارلمانونه احزاب او ډلې هم د دې تکاملي بهير يوه برخه ده چې په ټولنو کې قانوني پايه ټينګوي او د ملتونو حقوق خوندي کوي .

په نړۍ کې کامياب حقوقي او قانوني نظامونه هغه دي چې د خپلو هيوادونو او ملتونو له غوښتنو ، اړتياوو او شرايطو سره رامنځ ته شوي وي او د تطبيق پراخه او ويړه ساحه ولري . انسان يو ټولنيز مخلوق دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د همدې ګڼو ټولنيزو رواني او مادي اړتياوو له مخې يې له ډيرو ليرې او ناپيژندل شويو زمانو نه په تدريجي ډول ټولنه جوړه کړې او په ټولنه کې يې ژوند کړی ، له همدې امله فرد ټولنې ته دومره اړتيا لري ، لکه کب يې چې اوبو ته لري او له ټولنې نه د فرد بيلول د هغه له منځه وړلو مفهوم موندلی دی نو له دې کبله د دې اجتماعي نظم د ټينګښت لپاره حقوق ، حدود او قوانين ټاکل شوي دي (۱) .

د حقوقو او قوانينو په ټاکلو کې د ملتونو تجربې درنه ونډه لري او تر ډيره حده يې تطبيق شويو عمليو ته د حقوقو او قوانينو بڼه ورکړې او په تکرار سره دا تجربې نورې هم پخې شوې او لازم ترميمونه پکې شوي دي .

د نړۍ تاريخونه په دوو دورو ويشل کيږي : قبل التاريخي او تاريخي دوره خو د افغانستان په تاريخ کې د قبل التاريخ او تاريخي دورې ټکونه لا تراوسه په واضح او مشخص ډول ټاکل شوي نه دي ځکه موږ يوه بله دوره هم لرو چې په هغې کې خط لا منځ ته نه و راغلی خو د ادبياتو پنډ - پنډ ذخاير چې په شفاهي ډول ايجاد شوي وو خلکو د حافظې له لارې له يوه نسل نه بل نسل ته ليږدول ، دا دوره د افغانستان په تاريخ کې ډيره اوږده ، غني او له هنګامو ډکه دوره وه چې ګڼ داستانونه ، اسطورې ، سرودونه ، کورنۍ ، رزمي چارې او نور پکې رامنځ ته شول چې خاطرې يې د خط ترايجاد وروسته ضبطې شوي او ترننه را پاتی دي ، د دې ناليکلې دورې خاطرې چې د « نيمه تاريخي دورې » ، « اسطوره يي دورې » يا « داستاني او رزمي دورې » نوم ورکولای شو ډيرې ژورې ، پياوړې او اساسي وی (۲) .

د ويدی ادبياتو پر ايجاد سربيره هغه حقوقي او قانوني تجربې چې موږ يې اوس افغاني نرخونه او کودونه بولو هم له همدې وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رانښلیدلي او د افغاني آریایي ټولنې د حقوقي او قانوني ژوند اړانه یې ټینګه کړې او ټولنیز مناسبات یې منظم کړي دي .

دې تجربو لا همهغه خپل شفاهي او غیر کتبي خصوصیت ساتلی او سینه په سینه رالیږدیدلی دي . جرګه هم له دې تجربو نه یوه تجربه ده چې د تاریخ په اوږده واټن کې یې تکاملي مزل کړی او تر نن پورې یې له خپل بشپړ ارزښت سره ځان رارسولی دی .

په افغاني ټولنه کې د جرګو قانوني او حقوق پایې همهغه کودونه او نرخونه دي چې په دې ټولنه کې یې تاریخي وده کړې او په خپله جرګه هم د دې حقوقي او قانوني عنعنوي نظام یو جزء او برخه ده .

د همدې پخې قانوني او حقوقي پایې درلودلو جرګه په افغاني ټولنه کې د یوې لوړې مرجع په حیث وړاندې کړی او د دې عیني او عملي قوانینو د تطبیق واك او صلاحیت یې ورسپارلی دی .

د جرګې پریکړې کاغذي نه ، بلکه عملي وي ځکه چې د اولس د مخورو او سترګورو کسانو د پیړیو - پیړیو تجربې یې مخې ته پرتې وي او همهغه تجربه شوی او عملي شوې تجربې یو ځل بیا د خلکو په منځ کې پلی کوي .

مثلاً په ټولنه کې شوې پیښې ، جرایم او شخړې تاریخي سوابق لري او د هغې د حل لپاره تجربه شوی نسخې په شفاهي ډول را پاتی دي او جرګه د هغې له مخې پریکړه کوي او خپل قرار صادروي .

جرګه د خپلو پریکړو د تطبیق او عملي کولو لپاره په کاغذ لیکنې نه کوي ، لاسلیکونه او د ګوتو نخښې نه اخلي ، بلکه تر پریکړې وړاندې له جانبینو نه درانه مادي تضمینونه ترلاسه کوي او دواړه اړخونه مکلفوي چې په اخلاقي توګه دا پریکړې ومني او که احیاناً غاړه ترې وغړوله شي پر ټاکل شوی سزا سربیره د پریکړې د نه منلو پړه او ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوره ترلي سزا هم پرې راځي .

په افغاني نرخونو کې خون يوازې د قتل او وژلو معنی نه لري ، بلکه ډير داسې کارونه چې انسان معناً او شکلاً بدرنګوي د قانوني او حقوقي څيړنې په وخت کې په خون شميرل کيږي او مقابل لوری به د بشپړ خون په اندازه تاوان زغمي . مثلاً که څوك د يوه سړي دواړه سترګې وباسي د پوره خون پور پرې راځي ، همدا راز غوږونه ، ژبه ، او شونډې غوڅول ، يا د مخې غاښونه ماتول هر يو د يوه خون پور لري ، که دواړه لاسونه له بندونو نه غوڅ کړای شي د يوه خون پور لري ، له بند نه غوڅې شوې پښې هم همداسې دي خو که يوه پښه يا يو لاس له ولي او ورون نه غوڅ کړای شي هر يو د يوه خون پور لري او که له بند نه يو لاس يا يوه پښه غوڅ شي په نيم خون شميرل کيږي په همدې ترتيب ټول جرايم دړواخلي (٣) .

دا قوانين او حقوقي تعاملات په کلي توګه د زمانو د تجربو په اوږدو کې رامنځ ته شوي چې جزيي توپيرونه يې د سيمو او ځايونو تابع دي او له خپل ټول جامعيت سره په ناليکلی توګه خوله په خوله له يوه نسل نه بل نسل ته راليږدي او لکه څنګه چې اولسي سندرې د اولس د ادبي تجربو په توګه خوله په خوله راليږدي همداسې دا قانوني او حقوقي تعاملات د اولس د اجتماعي او حقوقي تجربو په حيث را انتقاليږي .

په افغاني ټولنه کې د دې حقوقي او قانوني کودونو موجوديت دومره ارزښتمن دی چې د تاريخ په اوږدو کې يې په هيواد کې د کمزورو حکومتونو او حتی د بې حکومتۍ په دوره کې هم د ټولنې امنيت ، نظم او دسپلين خوندي ساتلی او د اولس حقوقي او قانوني ارزښتونه يې خوندي کړي دي ، دا کودونه او نرخونه همدا اوس هم زموږ پر ټولنه حاکم دي او د اوږدو کلونو له مسلطو ګډوډيو او د ګڼو بهرنيو او کورنيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمنانو له توطئو او تباه کوونکو عملیاتو سره - سره یې په عمومي توګه د هیواد وحدت او د ملت ذات البیني مناسبات خوندي ساتلي دي .

په نتیجه کې ویلای شو چې جرګه په افغاني ټولنه کې ژوره قانوني پایه لري او زموږ د ټولو اجتماعي ګروهیو د له منځه وړلو او د ستونزو د حل یوازینی مجربه نسخه همدا جرګه ده او تر څو چې ملي او بین المللي جوامع د جرګې امن پالې لمنې ته پناه ور نه وړي ترهغې به بله هیڅ نسخه کامیابه نه شي ، بلکه د پردو نسخو په رامنځ ته کولو اوتطبیقولو سره به زموږ ستونزې او کړاوونه لا پسې زیات او دوامدار شي او د یوه ناولي ناسور بڼه به غوره کړي .

د تاریخ په اوږدو کې د افغاني ټولنې او افرادو متقابلو اغیزو د جرګې داسې نتیجې پلې کړې دي چې ډیر ژر یې قانوني پایه موندلې او په حکمي ډول عملي شوی دي .

پایلیکونه :

۱ - محمد عالیخانی ، داکتر : حقوق اساسی ، ۱۰ مخ ، ایران ، تهران ، ۱۳۷۳ ، د ستان له خپرونو څخه .

۲ - کُهزاد ، ارواښاد استاد احمد علی : افغانستان در پرتو تاریخ ۲۲ مخ ، د کتاب چاپولو مؤسسه ، ۱۳٤٦ ، کابل .

۳ - د تفصیل لپاره وګورئ : پژواک ، استاد عبدالرحمن ، « تعاملات حقوقیه وجزائیهء ملی » سالنامهء کابل ، ۱۳۱۸ ، له ۳٤۲ - ۳۵۸ مخونو پورې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(٤)

څپرکی

د جرګو رواني اغیزه

انسان د خپل عقل او شعور له امله یو داسې مخلوق دی چې ګڼ معنوي اړخونه لري او ګڼې رواني ځانګړنې خدای (ج) پرې لورولی دي ، له دې سره انسان یو ټولنیز او اجتماعي مخلوق هم دی نو د خپل ژوند له آغاز سره یې د انساني ټولنې بنسټ هم ایښی دی . د فرد او ټولنې متقابلو اغیزو او مناسباتو انساني ټولنې ته په کل کې یوه خاصه روحیه وربخښلې او د انسان توکم د بیلا بیلو ملتونو د ویش له مخې هر ملت د ځانګړې ملي روحی خاوند شوی او د خپلې جغرافیې ، خپل کلتور ، خپلو ګټو او خپل تاریخ په غیر کې یې د خپلې ملي روحیې خپل رنګ ساتلی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یوه ملت د ملي روحيې په ځانګړې کولو او پیاوړي کولو کې د کلتور لوی لاس دی چې د دې ملت د تاریخ په اوږدو کې شکل نیسي ، خپله ځانګړې بڼه تثبیتوي او خپلې ټولنې ته ځانګړی رواني تشخص ورکوي .

افغاني ټولنه چې د خپل ملي تاریخ په اوږده بهیر کې قالب ښندي شوی او د خپلو افرادو د اوږدو تجربو په رڼا کې یې یو ملي کلتور رامنځ ته شوی د یوې خاصې ملي روحيې او ملي تشخص خاونده ده او ځانګړې خصایص او اوصاف لري .

له همدې امله افغاني ټولنپوهنه او د افغانستان د خلکو د ټولنیزو ځانګړنو او صفاتو څیړنه د تاریخ ، جغرافیې ، اقتصاد ، نژادونو ، ژبو ، عقیدو او د دې ټولنې د اوسیدونکو د اجتماعي دریځونو او روحي مسلکونو په نظر کې نیولو سره او د دې ټولنې د پیژندګلوی پاخه بنسټونه ژورو ، دقیقو او عمیقو څیړنو ته اړه لري او دا په خپله دومره پراخه او ویړ بحثونه دي چې د افغانستان « چې د مدنیتونو او فرهنګونو څلور لارې دی » د څلور زره کلن تاریخ په اوږدو کې اوږدو او پلنو څیړنو ته ضرورت لري او بیا هلته کیدای شي چې د دې هیواد د اوسیدونکو لپاره د هضم وړ سیاسي لاره وټاکله شي (۱) .

د افغاني کلتور یوه مهمه برخه هغه افغاني کودونه او نرخونه هم دي چې زموږ د ټولنې د افرادو اړتیاوو او غوښتنو رامنځ ته کړي او د دوی له ټولنیزو مناسباتو ، فرهنګي اړیکو ، اقتصادي اقتضاآتو او اجتماعي روحیې څخه زیږیدلي دي او د دې په لړ کې مو ، لکه څنګه چې مخکې وویل یوه هم جرګه ده چې پر افغاني ټولنه یې خپله ژوره، رواني اغیزه ساتلې او د تاریخ په اوږدو کې یې مثبت نتایج ورکړي او د هیواد لپاره یې د نجات د فرشتې بڼه غوره کړې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر افغاني ټولنه د جرګې همدا رواني اغیزه وه چې افغاني ټولنه یې د نړۍ تر ټولو هیوادونو وړاندې دموکراسی او د ملي حکومت نعمت ته ورسوله . میرویس نیکه وکړای شول چې د جرګو په سیوري کې په ۱۷۰۷ م کال د افغانستان په یوه برخه کې ملي حکومت جوړ کړي (۲) سره له دې چې نړۍ ته ملي حکومت تر دې نیټې ۸۲ کاله وروسته په ۱۷۸۹ م کال د فرانسې لوی اوښتون ورویاخښه (۳) .

په دې توګه په ټینګه ویلای شو چې د افغاني ټولنې د سیاسي او ملي شعور د پروسې په ګړندي کولو کې لویه جرګه یوه لویه وسیله وه او جرګه زموږ پر ټولنه ژوره او تاریخي رواني اغیزه لري او دا زموږ د ملت د ملي روحیې د پیاوړتیا او د ملي ارادې د اظهار یوه معقوله او مجربه وسیله ده او زموږ د ملت په اروا کې یې داسې نفوذ کړی چې نه منل یې د ملي جُرم معادل او انډول دي .

موږ چې په خپل تاریخ کې سفر وکړو نو زموږ ستونزې هغه وخت زیاتې او حادې شوی چې د جرګې اصل شا ته اچول شوی او د واك ورېو یا د نورو په لومو ترلو واکمنانو د « ملي سلا » پرځای د پردو له وسلې نه کار اخیستی دی ، زموږ موجوده ستونزې د همداسې یوه حالت مولود دي ، روسانو غوښتل چې په افغانستان کې د جرګو پرځای د خپلو ګوډاګیانو په وسیله د خپلو کمونستي تجربو په نتیجه کې ترلاسه شوی شورایي سیستم پلی کړي خو د افغانستان خلکو په قاطعیت رد کړ او په ملي قیام یې مقابله ورسره وکړه خو روسان او کمونستان مجبور شول چې بیرته جرګې ته رجوع وکړي خو د واقعاً ملي جرګې د جوړولو وخت او شرایط یې له لاسه ورکړي وو ، همهغه و چې نتیجه یې سقوط او رسوایي شوه .

د کمونستانو ترسقوط وروسته د کابل ائتلافي حکومت چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمونستانو په مرسته جوړ شوی و او ظاهراً یې یو اسلامي روپوش درلود ، د خپل تظاهر د ساتلو لپاره د اهل حل وعقد د شورى پردې او ناآشنا ماډل ته لاس وغځاوه او د ۱۹۹۲ کال په دسمبر کې یې په دې نامه یوه غونډه جوړه کړه (٤) خو په عمل کې یې دله تش په نامه جرگو سره کوم توپیر نه درلود او لکه څنگه چې هغه ملت ردې کړې وې همداسې یې دا تش په نوم شورى هم رده او تحریم کړه .

افغاني جرگو ته د رواني اغیز تر څنگ کله - کله روحاني اغیز هم حاصل وي چې دا یې پر ټولنه رواني اغیز نور هم زیاتوي ، د لویانو او ولیانو زیارتونه د مسلمانانو لپاره مقدس او د درناوې وړ مراکز دي ، د همدې تقدس له امله کله - کله دا هڅه هم شوې چې جرگې د مشهورو زیارتونو په محوطو کې راوبللى شي ، لکه د کندهار د شیر سُرخ د مزار جرگه ، د کابل د مجاهدینو هغه جرگه چې د کابل د عاشقانو او عارفانو په زیات کې یې کړې وه ، یا هم د اتحاد مترقى حرکت [illegible] صاحب په زیارت کې شوې وه (٥) .

په نتیجه کې ویلاى شو چې جرگه د افغاني ټولنې د ملي تفاهم یوازینۍ مجربه نسخه ده ، زموږ پر ملت او ټولنه ژور رواني او روحاني اغیز لري او زموږ د سیاسي ژوند ټولې غوټې د جرگې پیاوړې گوتې پرانستلى شي :

د لمانځه ترقضا گرانه دا قضا ده
چې قضا شي د څلورو مصلحت (٦)

پایلیکونه :

۱ - حبیبي ، علامه عبدالحی : جنبش مشروطیت در افغانستان ، ۱۸۹ مخ ، ۱۹۹۵ ، د سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان خپرونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - وګورئ د همدی اثر د لومړي څپرکي دريمه جرګه .

۳ - فرهنگ جديد سياسي ، ۲۱ مخ .

٤ - تفصيل د افغان جهاد د ۱۳۷۱ کال د مرغومي - کب په ګڼه کې وګورئ !

٥ - د تفصيل لپاره وګورئ د دې اثر لومړی څپرکی ؛ ٤ ، ٥ ، ۱۰ نومره جرګی .

٦ - خوشحال خان خټک : د خوشحال خټک کليات ، دوهم ټوک ، ۱۳ مخ د افغانستان د علومو اکيدمی ، ۱۳٦۹ .

PROPERTY OF ACKU 4904

(c) ketabton.com: The Digital Library

B
4·52
RAF
4904

Serise No: 85-

Psychological and Social Values of Afghani Jirgas (Assemblies)

By

Habibullah Rafi

Published

By

The Writers Union of Free Afghanistan (WUFA)

Peshawar 1995-

Copies 2000-

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library